2ο ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2014 – 15

ΘΕΜΑ: «ΕΦΗΒΟΙ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΗΝ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ»

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΜΑΘΗΤΕΣ		
ΚΡΕΜΜΥΔΑ ΕΛΕΝΗ	ΡΑΠΤΗ ΛΥΔΙΑ	ΜΠΑΝΟΣ ΠΕΡΣΕΑΣ
ΠΕΤΡΟΥΤΣΑΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ	ΣΙΜΑΤΗ ΔΗΜΗΤΡΑ	ΡΙΓΑΝΑ ΜΑΡΙΑ
ΜΠΑΣΚΑ ΚΑΤΕΡΙΝΑ	ΡΙΚΟΥ ΙΩΑΝΝΑ	ΤΟΜΠΡΟΥ ΕΛΕΝΗ
ΚΟΡΔΑ ΣΠΥΡΙΔΟΥΛΑ	ΛΑΒΡΑΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ	ΤΟΜΠΡΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΣΠΙΤΙΕΡΗ ΕΛΙΝΑ	ΜΑΚΡΙΔΗ ΝΙΚΟΛ	ΤΙΝΤΕ ΣΕΛΙΝΑ
ΣΕΡΒΟΥ ΜΑΡΙΑ	ΜΥΡΙΛΛΑ ΕΙΡΗΝΗ	
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ		
ΔΕΛΑΠΟΡΤΑ ΑΝΝΑ - ΜΑΡΙΑ	ΠΕ 10	ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΟΣ

1. ΠΩΣ ΣΧΕΤΙΖΕΤΑΙ Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες και κίνητρα στην επιλογή επαγγέλματος

Εκτός από τους οικογενειακούς παράγοντες και τους παράγοντες που σχετίζονται με το εκπαιδευτικό σύστημα στην επιλογή του επαγγέλματος οι λεγόμενοι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες, όπως τόπος διαμονής, κοινωνικό γόητρο, απολαβές κ.λπ. ασκούν, επίσης, όχι μικρή επίδραση. Έτσι έχει σημασία να εξεταστεί η επίδρασή τους αναλυτικότερα στα παρακάτω.

Τόπος διαμονής

Ο τόπος διαμονής, ενδεικτικός πολλές φορές και της κοινωνικοοικονομικής θέσης της οικογένειας, αποτελεί συχνά σημαντικό παράγοντα με μεγάλη επίδραση στην επαγγελματική επιλογή του εφήβου. Καθορίζει τις εκπαιδευτικές - επαγγελματικές ευκαιρίες που δίνονται στον έφηβο, άλλοτε με άνοιγμα σε πληθώρα εκπαιδευτικών - επαγγελματικών επιλογών και άλλοτε με περιορισμό αυτών στο ελάχιστο.

Οι εκπαιδευτικές ευκαιρίες, που προσφέρονται στα παιδιά που προέρχονται από διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές, διαφοροποιούνται σημαντικά. Οι σοβαρότερες διαφορές παρατηρούνται μεταξύ των νέων που ζουν σε αστικά κέντρα από τη μια μεριά και σε αγροτικές περιοχές από την άλλη. Η διαφοροποίηση των ευκαιριών αυτών έχει μειωθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια εξαιτίας των μέτρων ενίσχυσης της υπαίθρου, ωστόσο εξακολουθούν να υπάρχουν διαφορές, όταν οι πόλεις και η ύπαιθρος εξετάζονται ως επιμέρους ολότητες. Τα παιδιά που ζουν σε

απομακρυσμένες από τα αστικά κέντρα περιοχές, εμφανίζουν μικρότερες επιδόσεις και φτάνουν σε μικρότερα ποσοστά στα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα (Δημητρόπουλος κ.ά. 1994, Τομπαΐδης 1982, στηριζόμενος σε γαλλική έρευνα).

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από αρκετές εμπειρικές έρευνες που καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο τόπος διαμονής των μαθητών επηρεάζει θετικά ή αρνητικά τη μαθητική τους κατάσταση (το ποσοστό σχολικής φοίτησης καθώς και το πνευματικό τους επίπεδο), (Τομπαΐδης 1982). Συγκεκριμένα: Οι Middleton και Grigg (1959) ερεύνησαν κατά πόσο ο τόπος διαμονής και φοίτησης των μαθητών επηρεάζει τις εκπαιδευτικές - επαγγελματικές τους φιλοδοξίες και διαπίστωσαν ότι τα παιδιά της πόλης είχαν υψηλότερες επιδιώξεις. Αυτό, όμως, ίσχυε μόνο για τα αγόρια και όχι για τα κορίτσια, για τα οποία δεν υπήρχε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση. Αναφέρεται μάλιστα ότι, από τα παιδιά που ζούσαν σε αγροτικές περιοχές, 64% επιθυμούσε να εισαχθεί στο πανεπιστήμιο, ενώ από τα παιδιά που ζούσαν σε πόλη, την επιθυμία αυτή παρουσίαζε το 77%.

Έρευνα σε ομάδα μαθητών που ζούσαν στα Απαλάχια (οροσειρά της Β. Αμερικής) και μιας άλλης ομάδας μαθητών που είχαν μεταναστεύσει στο Οχάιο της Αμερικής κατέληξε στα εξής πορίσματα: Οι έφηβοι που ζουν σε πόλεις αποκτούν μεγαλύτερες εκπαιδευτικές και επαγγελματικές φιλοδοξίες από τους εφήβους που ζουν σε χωριά και έρχονται σε επαφή με αγροτικά κυρίως επαγγέλματα. Αυτό οφειλόταν στην έλλειψη πληροφοριών και ευκαιριών παρά στην έλλειψη ικανοτήτων (Steving & Whilling 1967).

Οι μαθητές από τις μεγαλύτερες πόλεις φαίνεται να παίρνουν κατά μέσο όρο καλύτερους βαθμούς από εκείνους που μένουν σε χωριά, ιδιαίτερα στα μαθήματα θετικών επιστημών που οδηγούν στις ανώτατες σχολές και σε επαγγέλματα με μεγαλύτερο κοινωνικό κύρος. Αυτές οι διαφορές επίδοσης παρουσιάζονται αργότερα και στις εισαγωγικές εξετάσεις, όπου οι υποψήφιοι, για παράδειγμα από την Αθήνα, έχουν μεγαλύτερη, αναλογικά, επιτυχία (Κασσωτάκης 1979). Έχει αποδειχθεί ακόμη ότι, η αστική συγκέντρωση ευνοεί τη σχολική φοίτηση και τη σχολική επιτυχία. Τα παιδιά της υπαίθρου βρίσκονται σε ορισμένες περιπτώσεις σε μειονεκτική θέση, σε σχέση με τα παιδιά των πόλεων, αφού, πολλές φορές, πρέπει να διανύσουν μεγάλες αποστάσεις για να φτάσουν στο σχολείο τους. Το χαμηλό, επίσης, πολιτιστικό επίπεδο βάζει σε μειονεκτική θέση τα παιδιά των αγροτικών περιοχών (Σκαύδη, Ρουσσέας, Τέττερη 1989).

Διαπιστώθηκε, επίσης, ότι τα παιδιά της υπαίθρου αποθαρρύνονται να επιδιώξουν ανώτερες σπουδές και τα ποσοστά παρακολούθησης ακόμη και σχολείων ΤΕΕ είναι μικρότερα. Βρέθηκε, μάλιστα, ότι η απόσταση του τόπου διαμονής από το σχολείο φοίτησης παίζει καθοριστικό ρόλο

στο ποσοστό φοίτησης καθώς και ότι το σχολείο λειτουργεί ως θεσμός έτσι που άμεσα ή έμμεσα αποκλείει τα παιδιά των αγροτικών περιοχών από ευκαιρίες ανώτερων σπουδών (Μυλωνάς 1982). Αλλά και από άλλη έρευνα προέκυψε ότι, τα παιδιά της επαρχίας ενθαρρύνονταν, γενικά, λιγότερο για συνέχιση σπουδών. Μάλιστα, διαπιστώθηκε ότι, οι μητέρες τους συμφωνούσαν περισσότερο στη συνέχιση ανώτερων σπουδών από ό,τι οι πατέρες (Δημητρόπουλος κ.ά. 1994). Υποστηρίζεται, ακόμη, (Δημητρόπουλος και συν. 1994), ότι η περιοχή διαμονής των μαθητών, σχετίζεται άμεσα όχι μόνο με την επιλογή επαγγέλματος γενικά, αλλά και με την επιλογή ορισμένης κατεύθυνσης ή με την επιλογή σχολής. Φαίνεται ότι, τα παιδιά μερικών περιοχών τείνουν να επιλέγουν σχολές διαφορετικές από τα παιδιά άλλων περιοχών. Για παράδειγμα, τα παιδιά του κέντρου επιλέγουν πιο γνωστές σχολές απ' ό,τι εκείνα άλλων περιοχών, τα οποία προτιμούν σχολές που οδηγούν σε «σίγουρα» επαγγέλματα.

Αλλά και η Λαμπίρη - Δημάκη (1974) σε έρευνά της διαπίστωσε ότι, οι κάτοικοι όλων των γεωγραφικών διαμερισμάτων της χώρας δεν αντιπροσωπεύονται ισομερώς στο φοιτητικό πληθυσμό. Πρόκειται για ανισότητα η οποία ευνοεί τους κατοίκους των Αθηνών και των μεγάλων πόλεων. Σημειώνεται μάλιστα ότι, το ποσοστό συμμετοχής στο φοιτητικό πληθυσμό από την περιοχή της Πρωτεύουσας ήταν περίπου διπλάσιο σε σχέση με τον ολικό Μ.Ο. της Ελλάδας (Τσιμπούκης 1977).

Επισημαίνεται επιπλέον ότι, η λιγότερο ευνοημένη περιοχή στο ποσοστό συμμετοχής στην εκπαίδευση είναι η περιοχή της Θράκης (Ηλιού 1976), πράγμα όμως που όσο αφορά τις ανώτερες και ανώτατες σπουδές, έχει πιθανόν στο μεταξύ αλλάξει για την περιοχή αυτή με την ίδρυση αντίστοιχων σχολών στις πόλεις της Θράκης.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις όμως παρουσιάζουν χρονική συνέχεια, αφού οι φοιτητές από τις αγροτικές περιοχές σπουδάζουν κυρίως στις παιδαγωγικές ακαδημίες και στις πολιτικές και οικονομικές επιστήμες, ενώ οι φοιτητές από αστικές περιοχές προτιμούν επαγγέλματα υψηλότερου κύρους (Κιντής 1980).

Μάλιστα η Kostaki (1990), με βάση έρευνά της στην Ελλάδα, επισημαίνει μια έντονη διαφοροποίηση ανάμεσα στις αστικές και αγροτικές περιοχές. Το αστικό περιβάλλον της Αθήνας παρουσιάζει πλουσιότερη δομή επαγγελματικών προτύπων (μοντέλων), ενώ οι αγροτικές περιοχές και οι μικρές πόλεις είναι λιγότερο σύνθετες στην αγορά εργασίας. Επαγγέλματα, όπως αυτά του δημοσίου υπαλλήλου και του οικονομολόγου, ελκύουν περισσότερο τους Αθηναίους μαθητές. Από τους εφήβους που θέλουν να γίνουν δημόσιοι υπάλληλοι, 85,4% ζουν στην Αθήνα και από εκείνους που θέλουν να σπουδάσουν οικονομικά, 80,9% ζουν επίσης στην Αθήνα. Το επάγγελμα

του εκπαιδευτικού προτιμάται περισσότερο από εφήβους όλης της χώρας εκτός της πρωτεύουσας, ενώ η εργασία γραφείου προτιμάται από τους Αθηναίους εφήβους.

Αλλά και σε άλλες χώρες παρουσιάζονται παρόμοιες συσχετίσεις. Συγκεκριμένα στην Ιαπωνία, οι μαθητές σχολείων αγροτικών περιοχών δεν έχουν την ίδια επιτυχία στις εξετάσεις εισαγωγής στα πανεπιστήμια, αλλά ούτε και στις ευκαιρίες εργασίας, που έχουν οι συνομήλικοί τους στις μεγάλες πόλεις της χώρας (Okano 1995).

Οι Poole, Fox και Omodei (1991), με έρευνά τους στην Αυστραλία, διαπίστωσαν ότι, υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στις εφήβους αλλά και σε γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας που ζουν σε αγροτικές και αστικές περιοχές σε ό,τι αφορά τις επαγγελματικές αξίες και τον αντίστοιχο προσανατολισμό. Επισημαίνεται ακόμη (Falkowski & Falk 1983) ότι, η αγροτική καταγωγή είναι περισσότερο πιθανό να προσανατολίζει τις εφήβους στο σπίτι και στην οικογένεια, παρά σ' ένα συγκεκριμένο επάγγελμα και μάλιστα υψηλού κύρους. Γενικά βρέθηκε ότι, οι περισσότερες γυναίκες από αγροτικές περιοχές παρουσιάζονται περισσότερο κοντά σε οικογενειακές αξίες από ό,τι οι γυναίκες που ζουν σε αστικό περιβάλλον.

Σε σχέση με τα παραπάνω, θα πρέπει να σημειωθούν συνοπτικά τα εξής: Με την ιδιαίτερη και ραγδαία ανάπτυξη, όχι μόνο της συγκοινωνίας αλλά κυρίως της επικοινωνίας (πβ. τη χρήση τηλεόρασης κ.λπ.), κατά τα τελευταία χρόνια, οι παρατηρούμενες μέχρι τώρα διαφοροποιημένες επιδράσεις του τόπου διαμονής στην επίδοση και στις επαγγελματικές προοπτικές θα πρέπει να έχουν σε κάποιο μικρό, ή και μεγάλο βαθμό, μειωθεί.

Κοινωνικό γόητρο του επαγγέλματος

Η κοινωνική αναγνώριση και η αίγλη κάποιων επαγγελμάτων αποτελούν συχνά κριτήριο για την επιλογή συγκεκριμένης επαγγελματικής κατεύθυνσης. Η κοινωνία, γενικά, φαίνεται να δίνει αξία σε ορισμένα επαγγέλματα, ενώ κάποια άλλα τα θεωρεί υποδεέστερα. Έτσι, η επαγγελματική επιλογή ενός νέου πολλές φορές δεν είναι αποτέλεσμα των πραγματικών επιθυμιών του ή των αναγκών μιας κοινωνίας, αλλά του υψηλού γοήτρου με το οποίο περιβάλλονται ορισμένα επαγγέλματα.

Οι έφηβοι συνήθως τείνουν να επιλέγουν επαγγέλματα που έχουν κύρος και μέσα από αυτά επιδιώκουν κοινωνική άνοδο. Η άνοδος αυτή είναι συνυφασμένη με την εκπαιδευτική - επαγγελματική κατάρτιση του ατόμου. Αυτό σημαίνει ότι ο νέος που θέλει να ασκήσει ένα επάγγελμα με κύρος, πρέπει να σπουδάσει. Στην ελληνική κοινωνία, μάλιστα, υπάρχει ένα σύστημα αξιών σύμφωνα με το οποίο, «την καλή κοινωνική θέση την εξασφαλίζει το καλό επάγγελμα, και το καλό επάγγελμα το κατοχυρώνει η καλή εκπαίδευση, που είναι η

πανεπιστημιακή. Το καλό επάγγελμα είναι το άνετο, το καλοπληρωμένο, το σταθερό, το μη χειρωνακτικό, προπάντων το επάγγελμα που απολαμβάνει υψηλότερο κοινωνικό γόητρο. Αυτό το γόητρο δεν συναρτάται μόνο και τόσο με τους οικονομικούς όρους που εξασφαλίζει ένα επάγγελμα όσο με το επίπεδο εκπαίδευσης που προαπαιτεί» (Κασιμάτη 1988, 129 πβ. και Τέττερη 1992). Είναι γνωστό ότι, οι απόφοιτοι της τεχνικής - επαγγελματικής εκπαίδευσης, και μάλιστα της ανώτερης, κερδίζουν, σε ορισμένες περιπτώσεις, πολύ περισσότερα χρήματα από ό,τι ορισμένοι απόφοιτοι της ανώτατης εκπαίδευσης. Ο παράγοντας, όμως, κέρδος ή χρήμα δεν παίζει εδώ απόλυτο ρόλο, γιατί η πανεπιστημιακή βαθμίδα εκπαίδευσης περιβάλλεται αυτόματα με γόητρο και αποτελεί όραμα τόσο των νέων όσο και των γονέων για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους (Ψαχαρόπουλος, Καζαμίας 1985).

Στην ελληνική πραγματικότητα η επιθυμία των γονέων να «καμαρώσουν» τα παιδιά τους επαγγελματικά επιτυχημένα μέσα από τα παραδοσιακά καταξιωμένα κοινωνικά επαγγέλματα, π.χ. του γιατρού, του δικηγόρου κ.λπ., είναι φανερή (Μουστάκα & Κασιμάτη 1984). Πέρα, όμως, από το αυτονόητο κύρος ορισμένων επαγγελμάτων, όπως τα μόλις μνημονευθέντα, το γόητρο ενός επαγγέλματος σχετίζεται γενικότερα με την απόκτηση τίτλου αντίστοιχων σπουδών. Από εμπειρικές ερευνητικές διαπιστώσεις επισημαίνεται ότι, τόσο οι γονείς όσο και οι μαθητές και φοιτητές εκτιμούν ότι καταξιώνονται στον οικογενειακό και κοινωνικό τους περίγυρο με την απόκτηση πανεπιστημιακού πτυχίου (Γεώργας, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας 1992). Έτσι, η τάση για ανώτατη εκπαίδευση είναι έντονη και είναι κατανοητό, γιατί οι μαθητές στη χώρα μας, επιδιώκουν να εισαχθούν στις ανώτερες και ανώτατες σχολές. Όμως συχνά, τόσο οι ίδιοι όσο και οι γονείς, δεν μπορούν να διακρίνουν τις πραγματικές δυνατότητές τους, τις κλίσεις και ικανότητές τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το να κατευθύνονται σε εκείνη την επαγγελματική προτίμηση που θα φέρει κοινωνική καταξίωση, αποδοχή και άνοδο στους ίδιους αλλά και στις οικογένειές τους. Πρόκειται για φαινόμενο που παρατηρείται όχι μόνο στα χαμηλά αλλά και στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Έτσι, από τη μια μεριά, έχουμε τις προσδοκίες γονέων κατώτερων κοινωνικά στρωμάτων, που επιθυμούν να ανέλθουν κοινωνικά, και από την άλλη, την επιδίωξη γονέων ανώτερων κοινωνικά στρωμάτων να διατηρήσουν τα «κεκτημένα προνόμια» (Βρετάκου 1990).

Σε πρόσφατη έρευνα (Γκαρή, Χριστακοπούλου, Μυλωνά 1996), σε τελειόφοιτους λυκείου, τόσο από την Αθήνα όσο και από την επαρχία, βρέθηκε ότι, οι μαθητές θέλουν να προχωρήσουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και υπολογίζουν ότι μια πιθανή αποτυχία, θα απογοητεύσει τους γονείς τους, οι οποίοι θα τους παροτρύνουν να ξαναπροσπαθήσουν. Τα περισσότερα από τα ευρήματα

αυτής της έρευνας αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα που επικρατεί στο χώρο της ελληνικής εκπαίδευσης εδώ και πάρα πολλά χρόνια.

Από έρευνα του Δημητρόπουλου και των συνεργατών του (1994) προέκυψε ότι, οι περισσότεροι μαθητές (84,3%) επιθυμούν να συνεχίσουν σπουδές μετά το λύκειο σε κάποιο Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι., πράγμα το οποίο φανερώνει την έντονη επιθυμία τους να αποκτήσουν ένα τίτλο σπουδών κοινωνικά καταξιωμένων. Παρόμοια είναι και η διαπίστωση της Βιτσιλάκη – Σορωνιάτη ότι, η πλειοψηφία των τελειοφοίτων της Δωδεκανήσου επιθυμεί να σπουδάσει μετά το λύκειο σε Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι. του εσωτερικού ή εξωτερικού. Τονίζεται, χαρακτηριστικά, ότι οι έφηβοι προσανατολίζονται προς τα επιστημονικά και ελεύθερα επαγγέλματα και ότι διακατέχονται από τη γνωστή νεοελληνική και αναπαραγόμενη από τις κοινωνικές και εκπαιδευτικές δομές «μορφωσιολατρεία» (1995, 17).

Στα πλαίσια της διδακτορικής της διατριβής, η Γκαρή (1992) μελέτησε τις αξίες και τις στάσεις των μαθητών σχετικά με τους εκπαιδευτικούς θεσμούς και με τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές τους αποφάσεις. Διαπίστωσε, όσον αφορά τις σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ότι 68% των μαθητών του λυκείου θέλουν «πάρα πολύ» έως «πολύ» να σπουδάσουν, ενώ 7,3% τοποθετούνται στην κατηγορία «λίγο», και μόνο 7,3% δηλώνουν ότι δεν έχουν καμία επιθυμία για σπουδές.

Η σημασία των σπουδών και της μόρφωσης φαίνεται να υποστηρίζεται σταθερά και αδιαφοροποίητα. Όλες μάλιστα οι εμπειρικές έρευνες των παλαιότερων αλλά και των τελευταίων ετών για τις επαγγελματικές επιθυμίες των νέων δείχνουν, ότι προτιμώνται επαγγέλματα που θεωρούνται προνομιακά και συγκεκριμένα ακαδημαϊκά επαγγέλματα. Ας δούμε πρώτα τις σχετικές διαπιστώσεις σε μερικές παλαιότερες έρευνες.

Στην έρευνα της Παρασκευά (1954) οι έφηβοι προτιμούσαν επαγγέλματα με παραδοσιακή αίγλη, όπως αυτό του γιατρού, μηχανικού, δικηγόρου και ακόμη του δημοσίου υπαλλήλου. Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξε και ο Σακελλαρίου (1957), με έρευνά του σε 2.000 εφήβους, οι οποίοι προτιμούσαν το επάγγελμα του μηχανικού, του γιατρού και του γεωπόνου, και στη συνέχεια ακολουθούσαν επαγγέλματα, όπως του αεροπόρου, του εμπόρου, του καθηγητή κ.λπ. Ανάλογη εμπειρική έρευνα της Στριφτού - Κριαρά (1964) σε 174 μαθητές γυμνασίου της Θεσσαλονίκης και της Κατερίνης, έδειξε ότι οι 168 μαθητές επιδίωκαν ανώτατες σπουδές και μόνο 6 μαθητές ήθελαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε μέση επαγγελματική σχολή.

Μεταγενέστερες έρευνες δείχνουν πάλι προτίμηση των νέων στα καθιερωμένα και με υψηλό κύρος επαγγέλματα, με ανοδική τάση του μηχανικού και σημαντική επίδραση των γονέων στις επαγγελματικές επιλογές των παιδιών. Παρά τις σημαντικές κοινωνικο - οικονομικές μεταβολές

που έγιναν τα τελευταία χρόνια και την εμφάνιση νέων επαγγελμάτων, οι μαθητές επιθυμούν επαγγέλματα που έχουν κορεστεί. Είναι φανερό ότι, το κοινωνικό γόητρο κάποιων επαγγελμάτων ασκεί μεγάλη επιρροή στις προτιμήσεις των εφήβων (Κιτσαράς 1967, Κασσωτάκης 1979, Zikopoulos 1982).

Παρόμοιες τάσεις εμφανίζονται και σε έρευνα, με ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε μαθητές της Ε΄ τάξης του δημοτικού, στην περιοχή της Αττικής. Συγκεκριμένα, 73% των μαθητών δήλωσαν ότι επιθυμούν να συνεχίσουν σπουδές στο πανεπιστήμιο, 3% προσανατολίζονταν σε τεχνικά επαγγέλματα, 17% ήταν αναποφάσιστοι και μόνο 7% σκέπτονταν να ακολουθήσουν απλά υπαλληλικά επαγγέλματα, όπως αστυνομικός, αισθητικός κ.λπ. (Φλουρής, Μαντζάνας, Σπυριδάκης 1981).

Η έντονη ζήτηση για πανεπιστημιακές σπουδές διαπιστώνεται και σε άλλη έρευνα (Παπάς 1989). Περίπου 80% των μαθητών λυκείου επιθυμούν πανεπιστημιακές σπουδές και μάλιστα 76% των τελειόφοιτων ευελπιστούν ότι θα εκπληρώσουν την επιθυμία τους αυτή. Και εδώ διαπιστώνεται ότι η ελληνική οικογένεια παρακινεί τον έφηβο να εισαχθεί στο πανεπιστήμιο τόσο για τα αναμενόμενα οικονομικά οφέλη όσο και για την κοινωνική άνοδο και αίγλη που προσφέρουν οι πανεπιστημιακές σπουδές.

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι, παιδιά και γονείς προτιμούν επαγγέλματα υψηλού κύρους, ενώ υποτιμούν τα χειρωνακτικά επαγγέλματα. Αυτό μάλιστα έχει ιδιαίτερη σημασία, αν λάβει κανείς υπόψη το γεγονός ότι, το άτομο που ασχολείται με χειρωνακτικές εργασίες συμμετέχει από την ηλικία των δώδεκα (12) χρόνων στην παραγωγή, ενώ αυτός που σπουδάζει, καθυστερεί δέκα (10) και παραπάνω χρόνια για να μπει στην αγορά εργασίας (Κοτσιά 1981, πβ. και Πάντα 1988).

Σχετικά με την επιθυμία των γονέων να αποκτήσουν τα παιδιά τους πανεπιστημιακό πτυχίο ο Πεπελίδης (1990), υποστηρίζει ότι αυτό δε σχετίζεται με την επιθυμία τους για μόρφωση, αλλά για «υπαλληλοποίησή» τους. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η «υπαλληλοποίηση» αυτή αποτελεί για τη χώρα μας ένα επιπλέον πρόβλημα στον επαγγελματικό προσανατολισμό των νέων που βρίσκεται σε συνάρτηση με την οικονομική κατάσταση της χώρας αλλά και με τη νοοτροπία που επικρατεί.

Ενδιαφέρουσες είναι και οι ερευνητικές διαπιστώσεις των Μουστάκα και Κασιμάτη (1984). Με βασικό ερώτημα προς τους γονείς, «ποιο επάγγελμα θα θέλατε ν' ακολουθήσουν τα παιδιά σας», αναφέρουν ότι σχεδόν 70% των γονέων δήλωσε επαγγέλματα που προϋποθέτουν ανώτατη εκπαίδευση. Μεγαλύτερη προτίμηση συγκέντρωσαν τα επαγγέλματα που προϋποθέτουν πτυχίο πολυτεχνείου, ενώ σε δεύτερη σειρά έρχεται το επάγγελμα του γιατρού και τελευταία τα

επαγγέλματα των οικονομολόγων και των λογιστών. Αυτό φανερώνει ότι, το γόητρο του παραδοσιακού επαγγέλματος του γιατρού και η οικονομική σταθερότητα των επαγγελμάτων του πολυτεχνικού κύκλου, είναι μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα των νεότερων οικονομικών επαγγελμάτων. Τα γεωργικά επαγγέλματα δεν αναφέρονται καθόλου, ενώ οι υπάλληλοι, οι έμποροι, οι πωλητές, οι τεχνίτες και οι εργάτες συγκεντρώνουν μικρές συχνότητες.

Γενικά, από την πλευρά των γονέων έχουμε αρκετές ενδείξεις για προσδοκίες ανοδικής επαγγελματικής μετακίνησης των παιδιών τους. Οι γονείς βλέπουν τα παιδιά τους σαν προέκταση του δικού τους «εγώ» και η επαγγελματική επιτυχία των παιδιών σχετίζεται άμεσα με την ικανοποίηση και αυτών των ίδιων των γονέων, αφού θα βελτιώσει και τη δική τους «αυτοεικόνα» και θα ενισχύσει το κύρος της οικογένειάς τους (Χριστομάνος 1982, Μουστάκα & Κασιμάτη 1984). Παρόμοια αποτελέσματα με αυτά των παραπάνω ερευνών έδειξαν και άλλες έρευνες.

Συγκεκριμένα: Η έρευνα του Flouri και των συνεργατών του (1990), σε Έλληνες μαθητές του εξωτερικού (Γαλλία, Γερμανία, Αίγυπτο), αναφερόταν στην εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους και στις επαγγελματικές φιλοδοξίες τους. Οι περισσότεροι από αυτούς δήλωσαν ότι είχαν σκεφτεί το μελλοντικό τους επάγγελμα σε συνάρτηση με επαγγέλματα υψηλού κύρους και μάλιστα προτιμούσαν όσα ανήκαν σε υψηλότερες κατηγορίες κοινωνικής και επαγγελματικής ιεραρχίας. Όλοι οι έφηβοι, ανεξάρτητα από τον τρόπο που αυτοί έβλεπαν τους εαυτούς τους, δήλωναν επαγγελματικές επιλογές, που θα τους βοηθούσαν να διατηρήσουν την αυτοεικόνα τους ή ακόμα και να τη βελτιώσουν. Μάλιστα το κοινωνικό γόητρο ήταν όχι απλώς σημαντικό γι' αυτούς αλλά παρουσιαζόταν να μεγαλώνει σε συνάρτηση με το βαθμό της αυτοεικόνας.

Στο μεταξύ, και κυρίως από τη δεκαετία του '90, είναι φανερή κάποια διαφοροποίηση στις επαγγελματικές προτιμήσεις των νέων και κυρίως ως προς τα εκπαιδευτικά και τα οικονομικά επαγγέλματα. Τα περισσότερο επιθυμητά επαγγέλματα των Ελλήνων εφήβων, είναι τα επαγγέλματα του δασκάλου, του γιατρού, του δικηγόρου και του οικονομολόγου, σύμφωνα με έρευνα των Karma, Kostaki, Dragona (1990). Περίπου 50% των μαθητών λυκείου παρουσιάζονται να δηλώνουν την επιθυμία τους να ακολουθήσουν εκπαιδευτική επαγγελματική σταδιοδρομία, ενώ 11% φιλοδοξούν να διοικούν ή να εργάζονται ως υπάλληλοι σε δημόσιους και ιδιωτικούς τομείς. Οι νέοι που σχεδιάζουν να γίνουν γιατροί, αντιπροσωπεύονται από 7% του συνολικού δείγματος. Επαγγέλματα που δεν προϋποθέτουν πανεπιστημιακή εκπαίδευση, δηλώνονται κυρίως από μαθητές γυμνασίου, ενώ πολύ λιγότερο προτιμώνται από μαθητές λυκείου. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί σε συνάρτηση με τη σχολική τους επίδοση, η οποία αποτελεί ήδη για τους μαθητές του γυμνασίου κριτήριο αδυναμίας τους να «προχωρήσουν».

Σε μια παλαιότερη συγκριτική μελέτη Ελλήνων και Αμερικανών νέων φαίνεται ότι, οι Έλληνες νέοι, κάτω από την επιρροή των γονέων τους, ταυτίζουν την επιτυχία με την άσκηση ενός επαγγέλματος που έχει κοινωνικό γόητρο (συνήθως πανεπιστημιακού επιπέδου), ενώ στις Η.Π.Α. θεωρείται επιτυχία η υψηλά αμειβόμενη ασχολία σε οποιοδήποτε επάγγελμα (Triandis & Vassiliou 1967).

Η αυξημένη ζήτηση για σπουδές πανεπιστημιακού επιπέδου ερμηνεύεται με βάση δύο εκδοχές: α) την οικονομική και β) την κοινωνιολογική. Στην πρώτη περίπτωση, οι μαθητές, και προπάντων οι γονείς τους, έχουν διαμορφώσει την πεποίθηση ότι ένα πανεπιστημιακό πτυχίο οδηγεί σε πιο σίγουρη επαγγελματική αποκατάσταση. Η τάση αυτή ενισχύεται και από το γεγονός της έλλειψης ευκαιριών για άμεση επαγγελματική δραστηριοποίηση αμέσως μετά το λύκειο. Η κοινωνιολογική ερμηνεία βασίζεται στα φαινόμενα που σχετίζονται με τις κοινωνικές ανάγκες του ατόμου, την κοινωνική κινητικότητα, την κοινωνική και πολιτιστική ανέλιξη, τη διατήρηση της κοινωνικής κατάστασης και το κοινωνικό γόητρο του πτυχιούχου (έστω και άνεργου) (Δημητρόπουλος 1994γ).

Τα επιμέρους κριτήρια και κίνητρα, τα οποία σχετίζονται με το γόητρο που ασκούν τα επαγγέλματα στους νέους, μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: Η περιφρόνηση της χειρωνακτικής εργασίας, η προτίμηση ακαδημαϊκών επαγγελμάτων, η επιδίωξη απασχόλησης στο δημόσιο και η εξασφάλιση υψηλού κοινωνικού γοήτρου μέσω των σπουδών, φαίνεται ότι στην Ελλάδα είναι πιο έντονα απ' ό,τι στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Μάλιστα, πολλές από αυτές τις προτιμήσεις και στάσεις θεωρείται ότι έχουν μάλλον μακρόχρονη παράδοση στην Ελλάδα (Βρετάκου 1990). Το πανεπιστήμιο όμως, δεν αποτελεί όραμα μόνο για τους Έλληνες νέους, αλλά και για τους εφήβους Ασιατικής καταγωγής. Ιδιαίτερα τα αγόρια, προτιμούν να εργάζονται σ' ένα «ανώτατου κύρους» και «σεβαστό» επάγγελμα. Επιτυχία για αυτούς σημαίνει είσοδο σ' ένα επάγγελμα που προσδίδει κύρος. Τέτοια επαγγέλματα είναι αυτά της ιατρικής, οδοντιατρικής, φαρμακευτικής, νομικής ή λογιστικής. Αποτυχία σημαίνει, γάμος για τα κορίτσια, άμεση εργασία για τα αγόρια (Lightbody et al. 1997).

Σε σχετική έρευνα του Watson και των συνεργάτων του (1997), σε μαύρους Νοτιοαφρικανούς μαθητές λυκείου, διαπιστώθηκε ότι, οι περισσότεροι έφηβοι μαθητές επιθυμούν επαγγέλματα με υψηλό κύρος, λιγότεροι επιθυμούν επαγγέλματα μεσαίου κύρους και ελάχιστοι επαγγέλματα ημιειδικευμένης και ανειδίκευτης εργασίας. Προτιμήσεις για επαγγέλματα που απαιτούν τουλάχιστον πανεπιστημιακό πτυχίο δήλωσαν σε πολύ μεγάλο ποσοστό τα κορίτσια (90%), όχι όμως σε μικροτέρο ποσοστό (74%) τα αγόρια.

Αλλά και σύμφωνα με τον Brown (1997) οι περισσότερες προτιμήσεις Αφρικανών εφήβων σχετίζονταν με επαγγέλματα που απαιτούσαν πτυχίο, όπως αυτό του γιατρού, δικηγόρου, αρχιτέκτονα, οδοντιάτρου κ.λπ.

Παρόμοιες διαπιστώσεις έγιναν και από την Phipps (1995) που ασχολήθηκε με τα «όνειρα» και τις επιθυμίες σχετικά με τη σταδιοδρομία των προεφήβων Αφροαμερικανών. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν, ότι οι Αφροαμερικανοί μαθητές, ανεξάρτητα από το κοινωνικοοικονομικό τους επίπεδο, φιλοδοξούσαν να ακολουθήσουν επαγγέλματα υψηλού κύρους.

Τις επαγγελματικές προτιμήσεις Ισπανών εφήβων ερεύνησαν οι Sastre και Mullet (1992) και διαπίστωσαν ότι, το μεγαλύτερο κίνητρο για την επαγγελματική τους επιλογή ήταν το κύρος του επαγγέλματος.

Αλλά και στο Ιράν οι Esfandiari και Jahromi (1989) ερεύνησαν τις επαγγελματικές φιλοδοξίες και προτιμήσεις μαθητών λυκείου. Βρέθηκε ότι, 75% των εφήβων φιλοδοξούσαν να ακολουθήσουν επαγγέλματα που απαιτούν πτυχίο.

Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει και η έρευνα της Basit (1996), σε μουσουλμάνες της Μ. Βρετανίας (11-18 ετών) και στους γονείς τους. Διαπιστώθηκε ότι, κορίτσια και γονείς ήταν ενάντιοι σε κάθε μορφή χειρωνακτικής και εργοστασιακής εργασίας. Οι γονείς ανεξάρτητα από το επαγγελματικό τους επίπεδο επιθυμούσαν οι κόρες τους να ακολουθήσουν ένα επάγγελμα που θα τους προσδίδει κύρος και θα τους παρέχει ασφάλεια. Η εκπαίδευση ήταν το κλειδί για την προς τα πάνω κοινωνική κινητικότητα. Οι έφηβες μουσουλμάνες του δείγματος στόχευαν επαγγέλματα με υψηλό κοινωνικό γόητρο αλλά και επικερδή. Το μεγαλύτερο ποσοστό των εφήβων αναφερόταν σε επαγγέλματα, όπως του γιατρού, του δικηγόρου, του λογιστή και του φαρμακοποιού. Ένα μικρότερο ποσοστό αναφερόταν σε επαγγέλματα φροντίδας και σε δημοσιοϋπαλληλικά επαγγέλματα.

Οι Mullet, Neto και Henry (1992) ερεύνησαν, σε 1.278 μαθητές λυκείου της Γαλλίας και της Πορτογαλίας, τους παράγοντες που καθορίζουν τις επαγγελματικές προτιμήσεις τους. Οι παράγοντες αυτοί αφορούσαν το «γόητρο» του επαγγέλματος, την «ικανοποίηση» από το επαγγέλμα, την «προσωπική ανάπτυξη και δημιουργικότητα» και τις «απολαβές». Όσον αφορά τον παράγοντα «γόητρο», οι Πορτογάλοι (αγόρια - κορίτσια), περισσότερο από τους Γάλλους, προτιμούσαν επαγγέλματα που πίστευαν ότι έχουν μεγαλύτερο κύρος.

Σε έρευνα των Hauser και Anderson (1991), σχετικά με τις φιλοδοξίες και προσδοκίες Αμερικανών εφήβων (λευκών και μαύρων) για το μελλοντικό τους επάγγελμα, διαπιστώθηκε ότι τα σχέδιά τους ακολουθούν παρόμοια πορεία στο χρόνο. Παρατηρήθηκε μια τάση των μαύρων εφήβων να

προτιμούν στρατιωτικά επαγγέλματα, ενώ οι λευκοί προτιμούσαν να εισάγονται σε κολέγια και πανεπιστήμια.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει τα εξής: Από τις διάφορες μελέτες και την ανάλυση επίσημων στοιχείων, φαίνεται ότι, οι νέοι στην Ελλάδα προτιμούν, στη συντριπτική πλειοψηφία τους, σπουδές πανεπιστημιακού επιπέδου. Όπου η προτίμηση δεν είναι καθολική, αυτό δεν οφείλεται στην έλλειψη ενδιαφέροντος για την ανώτατη βαθμίδα αλλά μάλλον στην παρουσία ανασταλτικών ή και «απαγορευτικών» παραμέτρων που εμποδίζουν την εκδήλωσή της (Δημητρόπουλος 1994γ). Μάλιστα το ενδιαφέρον των μαθητών για πανεπιστημιακές σπουδές παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια μια αύξουσα τάση σε αντίθεση με άλλες χώρες, π.χ. Γερμανία, Η.Π.Α., όπου το ενδιαφέρον των μαθητών για ανώτατες σπουδές μειώνεται.

Από την άλλη μεριά επισημαίνεται ότι, ούτε η αύξηση της ανεργίας των πτυχιούχων των πανεπιστημίων, ούτε ο περιορισμός των δυνατοτήτων αυτοαπασχόλησης ή απασχόλησης στο δημόσιο τομέα, αλλάζουν ριζικά τις επαγγελματικές προτιμήσεις των νέων για την εκπαίδευση και την απασχόληση που επιδιώκουν (Βρετάκου 1990). «Η νέα γενιά θα προτιμήσει να προστεθεί στους ανέργους των πόλεων παρά να ενσωματωθεί στη βιομηχανία», σημειώνει η Λεοντίδου (1986, 105).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, το επαγγελματικό γόητρο λειτουργεί το ίδιο ως κίνητρο επιλογής. Έτσι, η επιλογή επαγγέλματος επηρεάζεται από το γόητρο που το συνοδεύει. Οι Friedman και Havighust αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι «το επάγγελμα είναι μια περιγραφή ή μια ετικέτα που χαρακτηρίζει το άτομο τόσο στο χώρο εργασίας, όσο και έξω από αυτόν… Καθώς ο εργαζόμενος φέρει την ταυτότητα του επαγγέλματός του αποκτά το status που η κοινωνία έχει απονείμει σ' αυτό» (βλ. Κασιμάτη 1991, 122).

Τέλος είναι φανερό ότι οι παραπάνω έρευνες και οι αντίστοιχες διαπιστώσεις, συμπίπτουν σε αρκετά σημεία, με κυρίαρχη τη διαπίστωση ότι οι ανώτερες σπουδές αποτελούν σε όλες σχεδόν τις χώρες ένα έντονο κίνητρο στις επαγγελματικές επιλογές και προτιμήσεις των νέων. Ιδιαίτερα έντονο φαίνεται να είναι το κίνητρο αυτό σε Ανατολικές χώρες. Αντίθετα σε Δυτικές χώρες, και κυρίως στις Η.Π.Α., τη θέση της σημασίας του κινήτρου αυτού φαίνεται να παίρνει το κέρδος και η επιτυχία για εξασφάλισή του.

Οι οικονομικές απολαβές ως παράγοντας - κίνητρο στην επιλογή επαγγέλματος

Σύμφωνα με τα πορίσματα παλαιότερης μελέτης (Καλογήρου 1979), ένα άλλο κίνητρο των νέων στην επιλογή επαγγέλματος είναι οι οικονομικοί όροι. Πρόκειται για τις αποδοχές του

επαγγέλματος, αλλά και τη μορφή αμοιβής (μηνιαίος μισθός, ωρομίσθια, ή ημερομίσθια εργασία), που αποτελούν εξίσου σημαντικά κίνητρα στην επιλογή επαγγέλματος.

Το ότι οι επαγγελματικές προτιμήσεις των νέων έχουν σχέση με τις απολαβές από το επάγγελμα, αποτελεί διαπίστωση σειράς νεότερων ερευνών. Συγκεκριμένα: Η «αμοιβή» στην επιλογή επαγγέλματος φαίνεται να είναι πρωταρχικό κίνητρο. Ακολουθεί η «κοινωνική αναγνώριση», το «ενδιαφέρον» (για συγκεκριμένο επάγγελμα) και τέλος «οι συνθήκες εργασίας» (Κάντας 1987). Σε έρευνα του Flouri και των συνεργατών του (1990), που αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα «οικονομικά προνόμια» κατέχουν τη δεύτερη θέση ανάμεσα στα κίνητρα των Ελλήνων μαθητών.

Οι υψηλές οικονομικές απολαβές φαίνεται ότι συνδυάζονται με ανώτερα ή επιστημονικά επαγγέλματα, αφού 69% των γονέων προτιμούν για τα παιδιά τους το δρόμο της ανώτατης εκπαίδευσης. Ο κύριος λόγος για αυτή την προτίμησή τους, φάνηκε να είναι η επιθυμία τους για επιτυχία των παιδιών τους, για καλή αμοιβή και για καλές συνθήκες εργασίας (Μουστάκα & Κασιμάτη 1984).

Οι απολαβές μάλιστα του πατέρα βρέθηκε ότι συσχετίζονται με τις απολαβές που προσδοκούν οι γιοι τους από το μελλοντικό τους επάγγελμα. Έτσι, αγόρια των οποίων ο πατέρας έχει υψηλό μισθό, φιλοδοξούν «καλοπληρωμένα» επαγγέλματα που θα τους εξασφαλίζουν άνεση, δόξα, κ.λπ., ανεξάρτητα από το αν διαθέτουν ή όχι τις απαιτούμενες ικανότητες, ενώ αγόρια με χαμηλόμισθο πατέρα δε θέτουν τόσο υψηλούς στόχους (Γεωργούσης 1995).

Σε έρευνα του Χασάπη (1982) διαπιστώθηκε ότι 93% του δείγματος επέλεξε την ίδρυση ιδιωτικής επιχείρησης, έχοντας ως κύριο κίνητρο το οικονομικό όφελος.

Οι Stockard και Mcgee (1990) υποστηρίζουν ότι, οι προσδοκίες των μαθητών για τις απολαβές από ένα επάγγελμα, επηρεάζουν σημαντικά τις προτιμήσεις τους και τις αντίστοιχες σπουδές τους. Γενικά, μαθητές που πιστεύουν ότι ένα επάγγελμα έχει υψηλό μισθό, παρουσιάζουν μεγαλύτερη πιθανότητα να το προτιμήσουν. Αυτό φαίνεται να ισχύει κυρίως για τα αγόρια, γιατί οι επιλογές των κοριτσιών δεν επηρεάζονται τόσο από επαγγέλματα που παρέχουν υψηλές αμοιβές. Και σε άλλες έρευνες φάνηκε ότι, τα αγόρια αλλά και γενικότερα οι άνδρες ενδιαφέρονται περισσότερο για υψηλές οικονομικές απολαβές και, ακόμη, για ανεξαρτησία, ηγεσία και ανταγωνισμό, θέτοντας μάλιστα μακροπρόθεσμους στόχους. Αντίθετα, τα κορίτσια στο επάγγελμά τους αξιολογούν ως περισσότερο σημαντική την κοινωνική αποδοχή και αναγνώριση από τους άλλους, θέτοντας όμως βραχυπρόθεσμους στόχους (Betz & Hackett 1981, Gaskell 1985, Elizur et al.1991).

Σε έρευνα των Mullet, Neto και Henry (1992), με εφήβους της Γαλλίας και της Πορτογαλίας, διαπιστώθηκε ότι, τα αγόρια έτειναν περισσότερο από τα κορίτσια να προτιμούν επαγγέλματα για τα οποία πίστευαν ότι πρόσφεραν υψηλό εισόδημα.

Διαφοροποίηση, όμως, βρέθηκε στην έρευνα των Siann και Knox (1992) στη Σκωτία. Ερευνήθηκαν οι παράγοντες που επηρεάζουν τις επαγγελματικές προτιμήσεις κοριτσιών λυκείου, μουσουλμάνων και μη, και διαπιστώθηκε ότι, οι έφηβες μουσουλμάνες προτιμούσαν περισσότερο τα επαγγέλματα που πρόσφεραν υψηλή αμοιβή, με ευχάριστους συναδέλφους, σε ευηπόληπτους και ονομαστούς οργανισμούς, από ό,τι τα επαγγέλματα που τους πρόσφεραν ευκαιρίες για πνευματική ανάπτυξη και δημιουργία. Ίσως, δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στα υψηλά αμειβόμενα επαγγέλματα γιατί, όπως και σε άλλες κοινωνίες μεταναστών, προέχει η εξασφάλιση μιας οικονομικής βάσης.

Διαφοροποίηση παρουσιάζεται και ως προς τις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις (Κάντας & Χαντζή 1991), που τείνουν να δίνουν διαφορετική έμφαση στις αμοιβές από την εργασία. Έτσι, τα εργατικά στρώματα τείνουν να εκτιμούν τις «εξωτερικές» ή «εξωγενείς» αμοιβές (π.χ. χρήμα), ενώ τα μεσαία και τα αστικά στρώματα, τις «εσωτερικές» ή «ενδογενείς» (π.χ. ό,τι σχετίζεται με τη λεγόμενη δημιουργικότητα του ατόμου). Οι τάσεις αυτές είναι ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτες, φαίνεται όμως, ότι ξενίζουν κάπως και δεν μπορεί παρά μόνο με επιφυλακτικότητα να ληφθούν υπόψη, τουλάχιστο όσο δεν έχουν και από άλλες έρευνες επικυρωθεί. Οπωσδήποτε η άποψη αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως γενίκευση, γιατί ούτε όλα τα άτομα της εργατικής τάξης είναι προσανατολισμένα σε «υλικές» μόνο αξίες αλλά ούτε όλοι όσοι ανήκουν σε ανώτερες τάξεις είναι προσανατολισμένοι μόνο ή αποκλειστικά σε «πνευματικές» αξίες.

Οι παραπάνω έρευνες συμπίπτουν στη βασική διαπίστωση για τη σημασία του οικονομικού παράγοντα στις επαγγελματικές επιλογές των νέων, με ιδιαίτερη έξαρση του οικονομικού παράγοντα στις περιπτώσεις των μεταναστών (ιδιαίτερα σε σχέση με τα κορίτσια). Αξιοπρόσεκτη είναι η διαπίστωση της συσχέτισης υψηλόμισθων γονέων με την προτίμηση επαγγελμάτων υψηλών αμοιβών ή κερδών από την πλευρά των γιων τους.

Μέσα μαζικής ενημέρωσης και επάγγελμα με ζήτηση - Ρεύμα της εποχής (μόδα)

Μέσα σε λίγες δεκαετίες ο τόπος μας πέρασε, ως γνωστό, από τον παραδοσιακό, αγροτικό τρόπο ζωής στο μεταβιομηχανικό στάδιο της εξέλιξης των ανθρώπινων κοινωνιών, στο στάδιο που ονομάστηκε εποχή της πληροφορικής. «Οι συνεχείς, βαθιές και ταχύρυθμες αλλαγές δημιουργούν ένα μωσαϊκό εικόνων, αντιλήψεων, αξιών και τρόπων συμπεριφοράς. Το παλιό με το καινούργιο ανακατεύονται και διαφοροποιούνται συνεχώς. Αισθάνεται κανείς σαν να βρίσκεται μπροστά σε

ένα κινούμενο φάσμα καλειδοσκοπίου που αλλάζει μορφή, που αυτοκαταλύεται και αυτοαναμορφώνεται» (Κατάκη 1984, 31).

Στη σύγχρονη εποχή που, όπως είναι γνωστό, τα πάντα τρέχουν γύρω μας με ιδιαίτερη έως και ιλιγγιώδη ταχύτητα, και που οι εικόνες κυρίως της τηλεόρασης κατακλύζουν την καθημερινή μας ζωή, παρουσιάζονται νέα πρότυπα, νέες ανάγκες και αξίες μέρα με τη μέρα. «Νέα επαγγέλματα γεννιούνται, ενώ άλλα ατονούν και εξαφανίζονται» (Κρασανάκης 1984, 13, πβ. και Κοσμίδου 1986). Αυτή η ανάδειξη νέων επαγγελμάτων αποτελεί μια πραγματικότητα, η οποία δεν μπορεί παρά να επηρεάζει την επιλογή επαγγέλματος των εφήβων. Η εξέλιξη της τεχνολογίας, με τις απεριόριστες δυνατότητες που προσφέρει, η εξάπλωση και η ανάπτυξη της δύναμης των μέσων μαζικής ενημέρωσης σε συνδυασμό με τη διαφήμιση, είναι παράγοντες που ασκούν καταλυτική, κατά τα φαινόμενα, επίδραση στην επιλογή επαγγέλματος του εφήβου.

Το επάγγελμα που έχει κάθε φορά ιδιαίτερη ζήτηση (όπως τα τελευταία χρόνια ό,τι σχετίζεται με την πληροφορική), αποτελεί ακριβώς γι' αυτό το λόγο παράγοντα και κίνητρο στην επαγγελματική απόφαση. Η ίδια μάλιστα η κοινωνία επηρεάζει την απόφαση επιλογής επαγγέλματος των νέων, όταν έχει επαγγελματικές ανάγκες, που φέρουν αλλαγές στην επαγγελματική δομή της (Καλογήρου 1979, Κωστάκος 1983).

Με την ανάπτυξη της τεχνολογίας στην εποχή μας η επαγγελματική διάρθρωση της κοινωνίας αλλάζει. Οι μεταβολές που παρατηρούνται στον επαγγελματικό ορίζοντα είναι τόσο γρήγορες, ώστε με ταχείς ρυθμούς να εμφανίζονται καινούργια επαγγέλματα, ενώ άλλα να περιορίζονται ή ακόμη και να εξαφανίζονται (Τζόλα 1980).

Όχι μόνο έχουν δημιουργηθεί νέα επαγγέλματα αλλά και τα παλαιότερα έχουν λιγότερο ή περισσότερο αλλάξει μορφή (Miller 1978). Τα επαγγέλματα προπαντός που επηρεάστηκαν από τη βιομηχανοποίηση, λόγω του μεγάλου καταμερισμού της εργασίας και της εξειδίκευσης, έχουν αλλάξει εντελώς. Ακόμα και οι διοικητικές εργασίες έχουν αλλάξει πολύ τη μορφή τους με την επέμβαση των αριθμομηχανών, των λογιστικών μηχανών, των ηλεκτρονικών υπολογιστών κ.λπ. Η αλλαγή της οικονομίας έπαιξε μεγάλο ρόλο, γιατί από τον πρωτογενή παράγοντα περάσαμε στο δευτερογενή και τέλος στον τριτογενή (παροχή υπηρεσιών), (Βαρλάς & Καλογήρου 1979, Τζόλα 1980, Κασιμάτη 1988). Η εξέλιξη της μηχανής που μπήκε στη ζωή του ανθρώπου και τον απάλλαξε από τη «δέσμευση της χειρωνακτικής δουλειάς» (Τάτσης 1992, 331) αλλά και ο «αυτοματισμός», που χαρακτηρίζει το νέο τρόπο εργασίας, αντικατέστησαν τις ανθρώπινες ικανότητες και δεξιότητες. Έτσι, η εργασία του ανθρώπου περιορίστηκε κυρίως στο να μελετά, να σχεδιάζει, να εκπονεί, να οργανώνει και να εποπτεύει μελέτες κατασκευής ή παραγωγής

(Παναγιωτόπουλος 1988, 323, Λιάντας 1996).

Τα πράγματα φαίνεται να έχουν χειροτερεύσει για την επιλογή επαγγέλματος των σύγχρονων νέων, γιατί οι αλλαγές που παρατηρήθηκαν στην τεχνολογία και εκβιομηχάνιση της ζωής δεν συμπληρώθηκαν με την απαραίτητη αντίστοιχη εκπαιδευτική προετοιμασία. Αντίθετα, βρέθηκαν αντιμέτωπες με ένα αναχρονιστικό εκπαιδευτικό σύστημα, «που είχε ως αποτέλεσμα υπερπληθώρα εκπαιδευμένων σε τομείς για τους οποίους δεν υπήρχε ζήτηση, και παράλληλα σημαντικές ελλείψεις σε τεχνολογικούς κυρίως κλάδους. Το εκπαιδευτικό, δηλαδή, σύστημα συσσώρευσε ποιοτικές και ποσοτικές αναντιστοιχίες με την αγορά εργασίας, αφού πρακτικά ήταν ασύνδετο με την παραγωγή» (Κασιμάτη 1988, 122).

Από έρευνα σε τέσσερις περιοχές της Σκωτίας (Furlong & Cartmel 1995), διαπιστώθηκε ότι, επαγγελματικές προσδοκίες και φιλοδοξίες των εφήβων επηρεάζονται από την ενημέρωση που έχουν οι ίδιοι για τα «διαθέσιμα» στην αγορά εργασίας επαγγέλματα. Από την ηλικία των 13 ετών τα παιδιά μπορούν να έχουν όχι μόνο ενημέρωση αλλά και κάποια γνώμη για τις ευκαιρίες που υπάρχουν στην αγορά εργασίας. Ακόμη υποστηρίζουν ότι στην επιλογή του επαγγέλματός τους επηρεάζονται από την κατάσταση στην αγορά εργασίας και από τις προοπτικές που θα έχουν να εργαστούν αργότερα.

Όσον αφορά τους Έλληνες εφήβους και το μελλοντικό τους επάγγελμα, όπως φάνηκε και από άλλες έρευνες (βλ. κεφ. για τις «οικονομικές απολαβές» στα αμέσως προηγούμενα), βρέθηκε ότι, τα αγόρια δίνουν μεγαλύτερο βάρος από ό,τι τα κορίτσια στην αμοιβή της εργασίας αλλά και στην κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας, δηλαδή, στα επαγγέλματα που έχουν ζήτηση (Kostaki 1990).

Διάφοροι ερευνητές (Κωστάκος 1981, Νιτσόπουλος 1985, Δουκάκης 1986, Λιάντας 1996) υποστηρίζουν ότι, η «τάση μιμητισμού» είναι έντονη και στο θέμα της επιλογής επαγγέλματος. Το ρεύμα της εποχής, το κοινωνικό γόητρο που περιβάλλει σε κάθε εποχή ένα επάγγελμα, οι διαπροσωπικές σχέσεις, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (τύπος, ραδιόφωνο, τηλεόραση) είναι παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή επαγγέλματος των εφήβων σήμερα, γιατί η επίδρασή τους στη σκέψη και στα επαγγελματικά σχέδιά τους είναι πολύ ισχυρή (π.χ. η διαφήμιση διαφόρων σχολών, ιδιωτικών ή δημοσίων, επηρεάζει σημαντικά τους νέους για τα διάφορα επαγγέλματα). Φαίνεται, μάλιστα, να υπάρχει κάποια αξιοπρόσεκτη σχέση της επίδοσης των μαθητών και των έντονων τάσεων - προτιμήσεων που ανήκουν σε ό,τι ονομάζουμε «μόδα». Συγκεκριμένα, όσο χαμηλότερη είναι η επίδοση των μαθητών τόσο περισσότερο επηρεάζονται από τη «μόδα» (Δημητρόπουλος 1986).

Υποστηρίζεται, εξάλλου, ότι οι νέοι σήμερα δέχονται περισσότερα ερεθίσματα σχετικά με το χώρο εργασίας από κάθε προηγούμενη γενιά. Η πληροφόρηση η οποία προέρχεται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, πολλές φορές περιέχει στοιχεία αλληλοσυγκρουόμενα. Έτσι, οι νέοι αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην προσπάθειά τους να προσαρμόσουν τις επαγγελματικές τους φιλοδοξίες με τις δυνατότητες που προσφέρονται στον πραγματικό χώρο της εργασίας (Ηλιάδης 1988). Αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα ιδιαίτερο πρόβλημα για τους νέους των τελευταίων δεκαετιών κατά τις οποίες τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αφθονούν και κατακλύζουν τη σύγχρονη κοινωνία.

Από τα παραπάνω, φαίνεται ότι, η ποικίλη και πλούσια αλλά και εύκολη πληροφόρηση αντί να διευκολύνει, σε ορισμένες τουλάχιστο περιπτώσεις, δυσχεραίνει την επαγγελματική επιλογή των νέων και δημιουργεί σύγχυση η οποία, με τη σειρά της, περιορίζει την επιτυχημένη επιλογή. Με βάση τις επισημάνσεις που έγιναν και τα σχετικά ερευνητικά δεδομένα, είναι αδιαμφισβήτητο ότι, η συνεχώς μεταβαλλόμενη επαγγελματική δομή της κοινωνίας και η επαγγελματική διακίνηση επηρεάζουν, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο, τα επαγγελματικά σχέδια των νέων. Ο επηρεασμός αυτός σε συνδυασμό με τη σύγχρονη τεχνολογία, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και τις τελευταίες κυρίαρχες αντιλήψεις («μόδα») αποτελούν προϋποθέσεις που δίνουν στους νέους πολλά ερεθίσματα και αντίστοιχες δυνατότητες για τις επαγγελματικές τους επιλογές. Όλα αυτά, όμως, φαίνεται να μην είναι χωρίς προβλήματα, αφού από τις έρευνες επισημαίνεται η (αρκετά) ελλιπής προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στα νέα τεχνολογικά και κοινωνικά δεδομένα. Ακόμη, στα πλαίσια των σύγχρονων τάσεων, δεν μπορεί να αγνοηθεί η επιδίωξη («το κυνηγητό») επαγγελμάτων που έχουν ζήτηση, με αποτέλεσμα, τον κορεσμό όλων αυτών των επαγγελμάτων σε μορφή μάλιστα ενός κατά κάποιο τρόπο «φαύλου κύκλου». Είναι άλλωστε γενικότερα γνωστό ότι, ζούμε σε μια μεταβατική κοινωνία, όπου το μόνο σταθερό φαινόμενο είναι το «φαινόμενο της αλλαγής».

Τομέας και γενικές συνθήκες εργασίας ως σχετικά κίνητρα

Ένα περαιτέρω κίνητρο στην επιλογή επαγγέλματος είναι και ο τομέας εργασίας (δημόσια ή ιδιωτική εργασία) όπως και διάφορες πτυχές της ατομικής ζωής, που συνδέονται με αυτόν, π.χ. οι διακοπές, ο ελεύθερος χρόνος κ.λπ. Πρόκειται για θέματα που απασχολούν τους νέους ιδιαίτερα, πριν επιλέξουν ένα επάγγελμα (Καλογήρου 1983, Κατάκη 1984).

Η οικονομία της χώρας μας παρουσίασε διάφορες ιδιομορφίες κατά την ανάπτυξή της οι οποίες και θεωρείται ότι αποτελούν την αιτία για την τάση του Έλληνα να επιζητεί μια θέση στο δημόσιο. Η υποαπασχόληση αλλά και η ανεργία που παρατηρήθηκαν κατά τη δεκαετία του ’60 στον

ιδιωτικό τομέα από τη μια μεριά και από την άλλη η σταθερότητα με την οποία συνδέεται η εργασία και η αμοιβή στο δημόσιο τομέα οδήγησαν πολλούς να βλέπουν επαγγελματική αποκατάσταση και ταξική ανέλιξη εργασίας στο δημόσιο τομέα (Κασιμάτη 1988).
Ο παράγοντας «ασφάλεια και μονιμότητα» φαίνεται να είναι ισχυρός στις επιλογές των μαθητών ήδη στη δεκαετία του ’80. Οι επαγγελματικές προτιμήσεις των μαθητών παρουσιάζονται εντονότερες προς το δημόσιο τομέα. Από τους Έλληνες μαθητές λυκείου 72,7% παρουσιάζονται να επιθυμούν εργασία στο δημόσιο (Karmas κ.ά. 1990).
Από έρευνα σε μαθητές γυμνασίου και λυκείου, της Καλαμπάκας, προέκυψε ότι ένα στα τρία παιδιά, ζητούν τη σιγουριά και τη μονιμότητα στην απασχόληση που εξασφαλίζει ο δημόσιος τομέας, ενώ το ποσοστό των παιδιών που επιθυμούν ν’ ασχοληθούν στον ιδιωτικό τομέα είναι χαμηλό (17%), (Μακρή 1994).
Ο δημόσιος τομέας εξακολουθεί, όπως επισημαίνεται από άλλους ερευνητές, να παρέχει την «επιθυμητή ασφάλεια» στην εργασία. Αντίθετα ο ιδιωτικός τομέας θεωρείται περιορισμένα αναπτυγμένος και κατά συνέπεια με περιορισμένες δυνατότητες εργασίας (Κοντογιαννοπούλου – Πολυδωρίδη 1995). Σημειώνεται ότι, ήδη το 1983 περίπου 1/3 του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της πρωτεύουσας απασχολούνταν στο δημόσιο με άμεσο ή έμμεσο τρόπο. Παρατηρείται μάλιστα ότι, το μεγαλύτερο μέρος αυτής της αναλογίας ήταν «εκπαιδευμένοι», δηλαδή απόφοιτοι δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Κασιμάτη 1988).
Αναφέρεται ακόμη ότι, η στροφή των νέων προς τις σπουδές και ειδικότερα προς τις κατευθύνσεις εκείνες που οδηγούν στη «δημοσιοϋπαλληλία» οφείλεται στην εύκολη απορρόφηση των απόφοιτων των διάφορων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και στην επιθυμία τους για γρήγορη κοινωνική ανέλιξη (Κασσωτάκης 1991).
Αξιοπρόσεκτες είναι οι διαπιστώσεις και επισημάνσεις που γίνονται συγκριτικά μεταξύ Ελλάδας και Ευρώπης ως προς τις τάσεις της νεολαίας κατά τη δεκαετία του ’80 (Παπανδρόπουλος 1985). «Το όνειρο» 70.000 νέων της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (Ε.Ο.Κ.), ηλικίας 18-25 ετών, ήταν να γίνουν δημόσιοι υπάλληλοι. Αναφέρεται μάλιστα ότι, τη στιγμή που 36% των νέων της ίδιας ηλικίας στην Ευρώπη θα ήθελε να δημιουργήσει δική του επιχείρηση, το αντίστοιχο ποσοστό στην Ελλάδα είναι μόλις 6%. Οι προτιμήσεις ως προς τον τομέα απασχόλησης παρουσιάζονται με την εξής σειρά: 39,6% του συνολικού δείγματος δήλωσαν την προτίμησή τους στο δημόσιο τομέα, 32,3% δήλωσαν ότι προτιμούν το ελεύθερο επάγγελμα και 27,9% τον ιδιωτικό τομέα (επιχειρήσεις κ.λπ.).
Αξιοπρόσεκτα είναι τα πορίσματα στα οποία κατέληξε σε έρευνά της η Kostaki (1990).

Διαπιστώθηκε ότι, στους μαθητές που φιλοδοξούν να γίνουν δημόσιοι υπάλληλοι υπερέχουν τα κορίτσια. Μάλιστα η σχετική διαπίστωση παρουσιάζει την εξής ιδιαιτερότητα συσχέτισης: Τα κορίτσια περισσότερο από τα αγόρια, οι μαθητές από την Αθήνα, περισσότερο από τους μαθητές της περιφέρειας και οι μαθητές με χαμηλή σχολική επίδοση, περισσότερο από ό,τι οι μαθητές υψηλής βαθμολογίας, επιθυμούν να γίνουν δημόσιοι υπάλληλοι.

Αλλά και σε άλλη μελέτη (Δουλκέρη 1990) αναφέρεται ότι, γενικά οι γυναίκες όλο και περισσότερο επιλέγουν το δημόσιο τομέα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Η σιγουριά του σταθερού μισθού είναι ένα από τα σημαντικά κίνητρα, που τις ωθεί σ' αυτή την επιλογή. Διαπιστώνεται όμως ότι, ελάχιστες φτάνουν στην κορυφή της ιεραρχίας, οι περισσότερες συγκεντρώνονται στις κατώτερες βαθμίδες.

Σε μια εξειδικευμένη πάνω στο θέμα έρευνα διαπιστώνεται ότι, παιδιά που οι γονείς τους έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, προτιμούν το δημόσιο τομέα, ενώ παιδιά γονέων με μέσο ή ανώτερο μορφωτικό επίπεδο, φαίνεται να προτιμούν με την ίδια περίπου συχνότητα τους τρεις τομείς: Ιδιωτικό τομέα, δημόσιο τομέα και ελεύθερο επάγγελμα. Αυτό θεωρείται ότι αποτελεί γνώρισμα της ελληνικής κοινωνίας με τις περιορισμένες δυνατότητες και ευκαιρίες επιλογών που προσφέρει (Γεώργας, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας 1991).

Οι παραπάνω προτιμήσεις του δημόσιου τομέα έναντι του ιδιωτικού από την πλευρά των παιδιών παρουσιάζονται να είναι σύστοιχες με αυτές των γονέων. Από έρευνα των Γκαρή, Χριστακοπούλου και Μυλωνά (1996) προκύπτει ότι, οι γονείς προτιμούν για τα παιδιά τους το δημόσιο παρά τον ιδιωτικό τομέα. Τα κορίτσια (27,6%), περισσότερο σε σχέση με τα αγόρια (21,8%), δηλώνουν ότι, οι γονείς τους θα θεωρούσαν καλή λύση επαγγελματικής αποκατάστασης μια θέση στο δημόσιο, επειδή θα ένιωθαν το παιδί τους εξασφαλισμένο, με σίγουρο μισθό και σίγουρη θέση. Επίσης, οι μαθητές στην επαρχία (27%) δηλώνουν, περισσότερο από τους μαθητές στην Αθήνα (21,3%), ότι οι γονείς τους θα έβλεπαν μια δημόσια θέση ως εξασφάλιση για όλη τους τη ζωή.

Γενικά, επισημαίνεται ότι, οι αντιλήψεις της οικογένειας για το επάγγελμα συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό με την ιδεολογία της κοινωνικής ανόδου και επιτυχίας. Οι σπουδές και ο διορισμός στο δημόσιο εκτιμώνται ως κριτήρια επιτυχίας για όλη την οικογένεια. Αντίθετα, ο ιδιωτικός τομέας εκτιμάται ως ανασφαλής τόσο για εργασία όσο και γενικά για τη σταδιοδρομία (Βρετάκου 1990).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω μπορεί κανείς να επισημάνει ότι, η θέση του δημόσιου υπαλλήλου φαίνεται να είναι αξιοζήλευτη για πολλούς, κάτι που ισχύει εδώ και δεκαετίες, αφού ο δημόσιος τομέας, αντίθετα προς τον ιδιωτικό, έχει σταθερότητα, κοινωνικό γόητρο και, σε ορισμένες

περιπτώσεις, ανώτερο εισόδημα.

Πέρα από τον τομέα εργασίας (δημόσιο ή ιδιωτικό), υπάρχουν και πολλά άλλα στοιχεία που αναφέρονται γενικά στις συνθήκες εργασίας και τα οποία παίζουν ρόλο στην επιλογή επαγγέλματος. Πολύ χαρακτηριστική για τις συνθήκες εργασίας, και μάλιστα ως προς τα βαθύτερα ψυχολογικά κριτήρια, είναι η αναφορά του Μ. Πουρκού (1997β, 132) ο οποίος σημειώνει για τα άτομα που βρίσκονται μπροστά στην επαγγελματική επιλογή: «Είναι πολύ πιθανό να τους αρέσουν περισσότερο τα επαγγέλματα που πάντα κάτι καινούργιο συμβαίνει, όπου πάντα σε κάνουν να βρίσκεσαι σε εγρήγορση και κίνηση (π.χ. στις εμπορικές συναλλαγές ή στις τηλεοπτικές ειδήσεις) παρά τα επαγγέλματα που χαρακτηρίζονται από ήρεμους ρυθμούς εργασίας, χωρίς ιδιαίτερες πιέσεις και βιασύνες (π.χ. το επάγγελμα του λογιστή, του αρχιτέκτονα ή του ρολογοποιού)».

Οι συνθήκες εργασίας, όμως, περιλαμβάνουν και ορισμένες περισσότερο ή άμεσα πρακτικές διαστάσεις (σύμφωνα με σχετικές επισημάνσεις της Καλογήρου 1979) και αποτελούν αίτια επιλογής ή αποφυγής ορισμένου επαγγέλματος για τα διάφορα άτομα. Μερικές από αυτές τις συνθήκες είναι οι ακόλουθες:

1. Εσωτερική ή εξωτερική εργασία ή και τα δύο.
2. Κανονική θερμοκρασία ή θερμοκρασία υψηλή ή χαμηλή, που δημιουργεί δυσκολίες.
3. Ήσυχο περιβάλλον ή θόρυβος που προξενεί βλάβες.
4. Επικίνδυνη ή ακίνδυνη εργασία.
5. Θετικοί και γενικά ευχάριστοι όροι εργασίας ή αρνητικοί όροι (όπως σκόνη, μυρωδιές, κακός αερισμός που κάνουν τον τόπο εργασίας δυσάρεστο).
6. Ενδιαφέρουσα και ήρεμη ή εκνευριστική και ανιαρή εργασία.

Η αναλυτική παρουσίαση των κριτηρίων αυτών για τις συνθήκες εργασίας θεωρήθηκε σκόπιμη δεδομένου ότι, οι συνθήκες αυτές λήφθηκαν υπόψη κατά τη δόμηση του ερωτηματολογίου. Με βάση τις έρευνες που αναφέρθηκαν και τις αντίστοιχες επισημάνσεις, είναι αναμφισβήτητο ότι, στην ελληνική κοινωνία ο δημόσιος τομέας εργασίας συνδέεται με σιγουριά και σταθερότητα, πράγμα που γίνεται πολύ ελκυστικό κίνητρο σε σχέση με τις επιλογές επαγγέλματος των νέων και μάλιστα, τόσο από τα αγόρια, όσο και κυρίως από τα κορίτσια. Οι συνθήκες εργασίας, βέβαια, αποτελούν ένα παραπέρα κριτήριο – κίνητρο, που, κατά τα φαινόμενα, δεν έχει εξεταστεί, όσο ίσως θα ήταν απαραίτητο, σε εμπειρική βάση μέχρι τώρα. Η έρευνά μας, στο τελευταίο αυτό σημείο, πρόκειται να ανιχνεύσει κάποιες λεπτές συσχετίσεις των προτιμήσεων και γενικά των κινήτρων επιλογής επαγγέλματος.

Έξοδα και διάρκεια σπουδών ως κίνητρα επιλογής επαγγέλματος

Η δαπάνη για τα γενικά έξοδα εκπαίδευσης φαίνεται να αποτελεί έναν ακόμα παράγοντα που επηρεάζει την επιλογή επαγγέλματος των εφήβων.

Σε έρευνα των Davey και Stoppard (1993), σχετικά με τις επαγγελματικές επιθυμίες και αποφάσεις μαθητών και φοιτητών, βρέθηκε ότι, οι μαθητές επιθυμούσαν αρχικά σύγχρονα (μοντέρνα) επαγγέλματα, τελικά, όμως, ακολουθούσαν τα παραδοσιακά. Αυτό μάλιστα συσχετίζεται, πολλές φορές, με το κόστος της εκπαίδευσης για το επιθυμητό επάγγελμα που ήταν υψηλότερο απ' αυτό που τελικά ακολουθούσαν και το οποίο, συνήθως, ήταν χαμηλότερου κόστους και μικρότερης χρονικής διάρκειας.

Αλλά και στις Η.Π.Α. οι μαθητές, περισσότερο τα κορίτσια, πολλές φορές δεν ακολουθούν επαγγέλματα που επιθυμούν και τα οποία είναι υψηλού κοινωνικού γοήτρου, γιατί θεωρούν τα (πολλά) χρόνια που απαιτούνται για εκπαίδευση ως εμπόδιο. Αυτό σχετίζεται με το πώς βλέπουν το μέλλον τους ως σύζυγοι και μητέρες, σύμφωνα με αντίστοιχα ερευνητικά δεδομένα (Farmer, et al. 1998).

Στον ελληνικό χώρο, το θέμα αυτό δε φαίνεται να έχει ιδιαίτερα ερευνηθεί. Όμως, όσα αναφέρονται, σε συνάρτηση κυρίως με το φύλο, θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην επισήμανση ότι, τουλάχιστο για τα κορίτσια στην ελληνική κοινωνία, τα έξοδα, σε συνδυασμό με τη διάρκεια σπουδών, παίζουν ρόλο στην επιλογή επαγγέλματος. Είναι άλλωστε γενικότερα γνωστή η αντίληψη, που φαίνεται να κυριαρχεί ακόμη σ' ένα μέρος της κοινωνίας μας, ότι τα κορίτσια χρειάζονται ίσως, μόνο, επικουρικά (ως προς το σύζυγο) να έχουν ένα επάγγελμα.

Ο ρόλος των συνομήλικων φίλων και το πρότυπο του δασκάλου

Στις εκπαιδευτικές - επαγγελματικές αποφάσεις τους τα παιδιά, εκτός από τους γονείς, επηρεάζονται και από τα αδέλφια τους με πολλούς τρόπους. Τα μεγαλύτερα αδέλφια μπορούν να δώσουν πληροφορίες για ένα επάγγελμα ή για τα ανώτερα στάδια εκπαίδευσης με άμεσους ή και με έμμεσους τρόπους. Τα παιδιά πληροφορούνται για τα επαγγέλματα και τις δυνατότητες επιτυχίας τους σε αυτά από συζητήσεις και συγκρίσεις που γίνονται όχι μόνο στα πλαίσια της οικογενειακής ζωής αλλά και στο σχολείο (πβ. Miller 1978, Κονδυλάκη 1981).

Κατά την εφηβική ηλικία οι σχέσεις των συνομήλικων φίλων, συσφίγγονται ιδιαίτερα. Σ' αυτή την ηλικία η γνώμη των φίλων, κυρίως του ίδιου φύλου, έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, τόσο για τα αγόρια, όσο και για τα κορίτσια. Σε έρευνα του Saltiel (1986) διαπιστώθηκε ότι, τα αγόρια επηρεάζονται από ομόφυλους φίλους σε θέματα επαγγελματικών επιλογών. Κάποια διαφοροποίηση παρουσιάζεται ως προς τα κορίτσια, που φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο

από φίλες, αλλά κυρίως σε θέματα επιλογής εκπαιδευτικής κατεύθυνσης. Η διαφοροποίηση αυτή, θα μπορούσε να ερμηνευτεί με βάση τη γενικότερα γνωστή από την Ψυχολογία, γρηγορότερη κατά δύο περίπου χρόνια ωριμότητα των κοριτσιών σε σχέση προς τα αγόρια. Αυτό σημαίνει ότι, τα κορίτσια συνδέουν τις εκπαιδευτικές επιλογές τους με την προοπτική που έχουν ήδη τα ίδια (αντίθετα προς τα αγόρια) για επαγγελματικές επιλογές.

Σε άλλη έρευνα (Kandel & Lesser 1968) διαπιστώθηκε ότι, οι έφηβοι δέχονται την επίδραση των συνομήλικων κυρίως για θέματα που αφορούν την καθημερινή πραγματικότητα της εφηβικής ηλικίας, αλλά πολύ λιγότερο για θέματα που αφορούν το μέλλον τους και τον κοινωνικό ρόλο που θα πρέπει να αναλάβουν ως ενήλικοι. Για θέματα που αφορούν μελλοντικά επαγγελματικά σχέδια, που σχετίζονται με τη ζωή τους ως ενηλίκων, εμπιστεύονται περισσότερο τους γονείς τους, από τους οποίους δέχονται και μεγαλύτερη επίδραση, παρά τους φίλους τους.

Οι Berndt, Laychak και Park (1990), σε έρευνά τους στην Αμερική σε μαθητές γυμνασίου, διαπίστωσαν ότι, πολλές φορές, η σχολική επιτυχία επηρεάζεται από τις συζητήσεις που κάνουν οι έφηβοι μεταξύ τους. Οι φιλικές συζητήσεις δεν έχουν πάντα θετικές αντιδράσεις στα κίνητρα για σχολική επιτυχία. Οι επιδράσεις που ασκούν οι συζητήσεις εξαρτώνται από τη φιλική σχέση που υπάρχει στους εφήβους. Οι παραπάνω ερευνητές επισημαίνουν, ακόμη, ότι μερικοί έφηβοι δαπανούν πολύ από το χρόνο τους με φίλους οι οποίοι αποθαρρύνουν ή ακόμα και γελοιοποιούν τις προσπάθειές τους να επιτύχουν στο σχολείο.

Το σχολικό περιβάλλον επηρεάζει τις επιλογές του μαθητή κυρίως από την επικοινωνία του με τους δασκάλους του αλλά και σε συνάρτηση με τις επιδόσεις του. Πολλές φορές οι εκπαιδευτικοί αναλαμβάνουν το ρόλο του συμβούλου και επηρεάζουν τους μαθητές τους στη διαμόρφωση της επιλογής επαγγέλματος. Σχετική έρευνα στον ελληνικό χώρο πραγματοποιήθηκε από τον Δημητρόπουλο (1994). Διαπιστώθηκε ότι, οι μαθητές (44%) επηρεάζονται περισσότερο από τους καθηγητές τους από ό,τι οι μαθήτριες (31%). Η διαπίστωση αυτή περιορίζεται μόνο στους «καλούς» μαθητές σύμφωνα με άλλο ερευνητικό πόρισμα (Kostaki 1990).

Η μεγάλη επιρροή των δασκάλων στις επαγγελματικές προτιμήσεις των μαθητών διαπιστώνεται και από άλλη έρευνα σε 116 μαθητές, Γιαπωνέζους και Καυκάσιους (Day 1966). Αρκετοί μαθητές βλέπουν τους δασκάλους τους ως επαγγελματικά πρότυπα (μοντέλα). Τα αγόρια φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο από τους δασκάλους τους παρά τα κορίτσια.

Από τα παραπάνω, είναι φανερό ότι, οι συνομήλικοι και οι φίλοι παίζουν ρόλο στον επαγγελματικό προσανατολισμό των νέων. Ο ρόλος τους, όμως, αυτός είναι μάλλον περιορισμένος, τόσο σε ένταση όσο και σε χρονική διάρκεια, σε σύγκριση με τον επηρεασμό που

δέχονται από τους γονείς. Όσο για την επίδραση που ασκείται από το πρότυπο του δασκάλου στην επαγγελματική επιλογή των νέων, οι ερευνητικές διαπιστώσεις είναι περιορισμένες και γενικές αλλά και οι έρευνες ελάχιστες. Το τελευταίο, θα μπορούσε να σχετιστεί με το γεγονός ότι, ο δάσκαλος κατά τις τελευταίες δεκαετίες δεν είναι αυτονόητα (όπως παλαιότερα) αποδεκτός στο ρόλο του συμβούλου για τον επαγγελματικό προσανατολισμό των μαθητών. Ο ρόλος του περιορίστηκε κυρίως στη μετάδοση γνώσεων.

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΟΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

Κοινωνικά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των εφήβων

Η εφηβεία, σύμφωνα με τον Tucker (1997) είναι μια εκτεταμένη χρονική περίοδος του ατόμου κατά την οποία λαμβάνουν χώρα πολλές και σημαντικές βιοσωματικές, νοητικές, κοινωνικές και συναισθηματικές αλλαγές [6].

Κατά την άποψη πολλών ερευνητών ο έφηβος στην πορεία της κοινωνικοποίησής του διαμορφώνει και ενεργοποιεί πολλαπλούς εαυτούς. Η διαμόρφωση της ταυτότητας συνδέεται άμεσα με την διαδικασία ατομικοποίησης και αυτονομίας του εφήβου. Για μερικούς έφηβους η διαδικασία της δημιουργίας της ταυτότητας είναι τόσο δύσκολη που έχει ως αποτέλεσμα να 'κλείνουν' το κεφάλαιο αυτό παίρνοντας 'εύκολες' και γρήγορες αποφάσεις χωρίς να διευρύνουν όλες τις προοπτικές και εναλλακτικές οδούς που ανοίγονται μπροστά τους και χάνοντας, με αυτό τον τρόπο, την ευκαιρία να πάρουν αποφάσεις που θα τους οδηγήσουν στην ανάπτυξη του καλύτερού τους εαυτού [6].

Άλλοι έφηβοι πάλι, βιώνουν σύγχυση κατά τη διαδικασία της δημιουργίας ταυτότητας, όταν δεν δεσμεύονται από στόχους και αξίες, απ' όπου και να προέρχονται αυτοί (οικογένεια, κοινωνία, σχολείο, φίλοι) και αντιμετωπίζουν την ταυτότητά τους με απάθεια. Ένα άλλο χαρακτηριστικό των εφήβων είναι η επιθυμία τους για αποδοχή ειδικά από τις *ομάδες των συνομηλίκων* και η προσδοκία των εφήβων για αποδοχή εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο αυτοί πιστεύουν ότι κατέχουν τις ιδιότητες που εκτιμούν οι συνομήλικοί τους [6]. Ο τρόπος που αντιμετωπίζουν το μαθητή οι συμμαθητές του και οι αντιλήψεις και οι στάσεις που υιοθετούν απέναντί του ασκούν ισχυρή επίδραση στις μετέπειτα επαγγελματικές του επιλογές [7].

Έφηβοι μπροστά στην επιλογή επαγγέλματος

Η σχετική με την εκλογή επαγγέλματος *προετοιμασία του εφήβου* συνίσταται καταρχήν στην κατάλληλη υποβοήθησή του, για να αποκτήσει *ορθή αυτογνωσία*. Ο έφηβος περνάει από διάφορα

στάδια στην προσπάθειά του να *διαμορφώσει* την *ταυτότητά* του που σχετίζονται με την επαγγελματική του αποκατάσταση [8].

Οι έφηβοι, κατά τη διάρκεια του *δοκιμαστικού σταδίου* (11 έως 18 ετών) του Ginzberg, αρχίζουν να αναρωτιούνται «ποιά είναι τα ενδιαφέροντά μου όσον αφορά το χώρο των επαγγελμάτων;». Σύντομα ανακαλύπτουν ότι σε ορισμένα πράγματα έχουν περισσότερες δυνατότητες και μπορούν να τα κάνουν καλύτερα από ορισμένα άλλα. Παράλληλα αρχίζουν να κάνουν *αναδιάταξη των ενδιαφερόντων* τους. Γύρω στην ηλικία των δεκαέξι, οι αξίες αρχίζουν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στις επαγγελματικές τους αποφάσεις και, κατά το στάδιο της *μετάβασης* (γύρω στα 18) οι νέοι είναι έτοιμοι να δοκιμάσουν να ενσωματώσουν τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητές τους σε μια *ρεαλιστική πραγματικότητα* [2,8].

Κατά το *ρεαλιστικό* στάδιο, δηλαδή, της επαγγελματικής του ανάπτυξης, ο νέος ή η νέα διερευνά τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να πραγματοποιήσει τις δοκιμαστικές του επιλογές. Έτσι, σιγά-σιγά αρχίζει να καταλήγει σε ένα αποκρυσταλλωμένο επαγγελματικό πρότυπο, κατά το υπο-στάδιο του *προσδιορισμού* το οποίο οδηγεί στη *τελική επιλογή* [2,8].

Μετά την προετοιμασία του εφήβου ακολουθεί η εκ μέρους του εφήβου *τελική απόφαση* που αφορά *την εκλογή του επαγγέλματος.* Το τελευταίο αυτό στάδιο της διαδικασίας του Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ε.Π.) σχετίζεται άμεσα με ορισμένες τελευταίες ενέργειες και αποφάσεις του εφήβου που αποσκοπούν στην προπαρασκευή του για το επάγγελμα και στην είσοδο και επιτυχή προσαρμογή του σε αυτό [8].

Το στάδιο της δημιουργίας *επαγγελματικής ταυτότητας* στην εφηβεία αποτελεί σημαντικό σύνδεσμο με την ενηλικίωση. Η διαδικασία της δημιουργίας της ταυτότητας αυτής επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τις πιέσεις που το άτομο δέχεται από τον κοινωνικό του περίγυρο. Για το λόγο αυτό ο εκπαιδευτικός που αναλαμβάνει το Σχολικό Επαγγελματικό Προσανατολισμό (Σ.Ε.Π.) θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τις ανάγκες του ατόμου στο συγκεκριμένο αναπτυξιακό στάδιο της ζωής του.

Από τις πιο σημαντικές έρευνες που μελέτησαν την *επαγγελματική ωριμότητα* (vocational maturity) κατά την εφηβεία ήταν η Μελέτη προτύπων σταδιοδρομίας από τους Miller και Form (1951). Η έρευνα αυτή άρχισε το 1951 με υποκείμενα 200 αγόρια. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής έδειξαν ότι οι μαθητές στην ηλικία των δεκαπέντε ετών, όπου χρονικά λαμβάνει χώρα η λήψη αποφάσεων για το εάν ένας μαθητής θα παραμείνει ή όχι στο εκπαιδευτικό σύστημα, δεν διέθεταν αρκετά υψηλή επαγγελματική ωριμότητα έτσι ώστε να γίνουν εφικτές οι επαγγελματικές τους αποφάσεις [2].

Μια νεότερη ανάλυση των στοιχείων της έρευνας έδειξε ότι στην ηλικία των δεκαοκτώ ετών οι νεαροί του δείγματος είχαν περιοριστεί σε λιγότερα επαγγελματικά επίπεδα και ήταν περισσότερο αφοσιωμένοι στους στόχους τους. Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν ότι τα χρόνια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι στην ουσία χρόνια επαγγελματικών διερευνήσεων και όχι χρόνια προετοιμασίας για ένα επάγγελμα. Επίσης, έρευνες που έχουν αναζητήσει τους παράγοντες που επηρεάζουν τα άτομα κατά την εκλογή των σχολικών ή επαγγελματικών κατευθύνσεων που σχεδιάζουν να ακολουθήσουν δείχνουν ότι σημαντική θέση ανάμεσα σε αυτούς κατέχουν οι αντιλήψεις που επικρατούν μέσα στο κοινωνικό σύνολο όσον αφορά τις σχολικές κατευθύνσεις και τα επαγγέλματα.

Ο ρόλος των γονέων στη διαμόρφωση της επαγγελματικής επιλογής των εφήβων

Η περίοδος της εφηβείας περιλαμβάνει τις πρώτες αποφάσεις (εκπαιδευτικές επιλογές, επιλογές σπουδών) που καλείται να πάρει ο έφηβος στην πορεία της επαγγελματικής του ανάπτυξης. Σε αυτήν την πορεία οι γονείς παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο.

Στη θεωρία της Roe για την επαγγελματική ανάπτυξη και επιλογή του ατόμου, αναφέρθηκε η σπουδαιότητα των παραγόντων *οικογένεια, οικογενειακό περιβάλλον* και *γενετικοί παράγοντες* οι οποίοι συμβάλλουν στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών προσωπικότητας, τα οποία θα οδηγήσουν με τη σειρά τους στην μετέπειτα επαγγελματική συμπεριφορά και επιλογή [9].

Οι θετικές σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους προάγουν την ψυχοκοινωνική προσαρμογή και το ψυχολογικό ευ ζην των εφήβων. Αντίθετα, η έλλειψη γονικής στήριξης και η έλλειψη ενασχόλησης των γονέων με τα παιδιά τους αυξάνουν την πιθανότητα εκδήλωσης προβλημάτων συμπεριφοράς στην εφηβεία.

Αν τα παιδιά βιώσουν την απόρριψη, την παραμέληση και την εχθρότητα από τους γονείς τους, είναι πολύ πιθανόν να εκδηλώσουν μεγάλο αριθμό προβλημάτων σε διάφορους λειτουργικούς τομείς της προσωπικότητάς τους, όπως μαθησιακές δυσκολίες, νευρωσικές διαταραχές, γνωστικά προβλήματα, ψυχοσωματικά προβλήματα και διαταραχές της προσωπικότητας. Αντίθετα, η απόκτηση αυτονομίας μέσα σε ένα περιβάλλον θετικών σχέσεων με τους γονείς οδηγεί σε καλύτερη προσαρμογή του νεαρού ατόμου κατά την προοδευτική απομάκρυνσή του από την επίδραση των ενηλίκων, αυξημένη αυτοπεποίθηση, ενισχυμένη αντίσταση στην πίεση από τους συνομηλίκους και υψηλότερη αυτοεκτίμηση [10].

Η διατήρηση στην εφηβεία της επιρροής των δεσμών προσκόλλησης με τους γονείς υποστηρίζεται από τα ευρήματα σχετικών εμπειρικών μελετών, οι οποίες έχουν δείξει ότι η ασφαλής προσκόλληση στους γονείς κατά την εφηβεία σχετίζεται με υψηλότερη αυτοεκτίμηση, μεγαλύτερη

ικανοποίηση από τη ζωή, καλύτερη προσαρμογή στο πανεπιστημιακό περιβάλλον και υψηλότερα επίπεδα αντιλαμβανόμενης κοινωνικής στήριξης [10].

Πολλές από τις έρευνες, έχουν εξετάσει και τον τρόπο διαπαιδαγώγησης σε σχέση με τις διάφορες μορφές ταυτότητας. Οι *αυταρχικοί γονείς*, οι οποίοι με κανόνες και περιορισμούς ελέγχουν τη συμπεριφορά των παιδιών τους, προωθούν μάλλον τη δοτή παρά την κεκτημένη ταυτότητα. Οι *υπερβολικά ανεκτικοί γονείς*, οι οποίοι παρέχουν στα παιδιά τους πλήρη και ανεξέλεγκτη ελευθερία επιλογών και αποφάσεων, φαίνεται να τα οδηγούν στο τέλμα της διάχυτης ταυτότητας. Οι *δημοκρατικοί γονείς*, οι οποίοι ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και να εξετάζουν εναλλακτικές επιλογές, προάγουν την απόκτηση ταυτότητας [10].

Το *οικογενειακό περιβάλλον*, το σπίτι, μπορεί να επιδράσει στις επαγγελματικές αποφάσεις του παιδιού είτε άμεσα με τη μορφή της άμεσης παρέμβασης (υπόδειξη, απαγόρευση, συμβουλή), είτε έμμεσα μέσα από τη μετάδοση των γονικών αξιών και στάσεων [2,11].

Η γνώμη του πατέρα και της μητέρας μπορεί να έχει ευεργετικά αποτελέσματα και να λειτουργήσει ουσιαστικά στη διαδικασία διαφοροποίησης και ψυχοκοινωνικής συγκρότησης του νέου ατόμου, ως σημείο αναφοράς [11].

Επίσης, τα παιδιά επιλέγουν επάγγελμα *παρόμοιο* με αυτό του *πατέρα* τους σε βαθμό που αποκλείεται να είναι τυχαίος και αν δεν καταλήξουν στο ίδιο επάγγελμα είναι πολύ πιθανό να καταλήξουν σε κάποιο με ίδιες αξίες και γενικές δραστηριότητες [2,11].

Παρόμοιες απόψεις υποστηρίζουν ότι η κληροδότηση του επαγγέλματος εμφανίζεται συχνότερα στις περιπτώσεις των οικογενειών που έχουν κάνει μεγάλες οικονομικές επενδύσεις στο επάγγελμα αυτό ή στις περιπτώσεις μικρών κοινοτήτων (ψαράδες, ανθρακωρύχοι, γεωργοί) όπου λίγο πολύ ασχολούνται με το ίδιο επάγγελμα [11].

Η είσοδος σε ένα επάγγελμα είναι το αποτέλεσμα κάποιου είδους 'κατήχησης' που επιτυγχάνεται μέσα από τη συνεχή επαφή του παιδιού με τη δουλειά του πατέρα, τις αμοιβές και από τις συζητήσεις για τη δουλειά, τα ωράρια, τη φύση της εργασίας [11].

Υπάρχουν τρία είδη οικογενειακού περιβάλλοντος που ασκούν επίδραση στις στάσεις και τις προσδοκίες των παιδιών: α) το περιβάλλον που έχει για επίκεντρο την οικογενειακή ζωή και καλλιεργεί τις φιλοδοξίες για κοινωνική άνοδο, β) το περιβάλλον της εργατικής τάξης, όπου τα παιδιά δεν έχουν μεγάλο περιθώριο για επιλογή, προορίζονται απλώς για εργασίες παρόμοιες με αυτές των πατέρων τους ή των μητέρων τους και γ) το «σκληρό» περιβάλλον των ανειδίκευτών και μη προνομιούχων στρωμάτων όπου στον τύπο αυτό του οικογενειακού περιβάλλοντος οι

γονείς δεν ενδιαφέρονται για το τι δουλειά θα κάνουν τα παιδιά τους, φτάνει να φέρνουν κάποιο εισόδημα στο σπίτι.

Επίσης, έχει παρατηρηθεί μια πολύπλοκη σχέση των γονέων με τα παιδιά, σε ό, τι έχει να κάνει με την επιλογή επαγγέλματος που καθορίζεται από την *κοινωνικοοικονομική θέση* των γονέων. Συνήθως, οι γονείς που ζουν σε αστικό περιβάλλον προσπαθούν να προσανατολίσουν τα παιδιά τους σε επαγγέλματα που θεωρούν κατάλληλα, σύμφωνα με τη δική τους αξιολόγηση. Αντίθετα, για τους γονείς που ζουν έξω από τα αστικά κέντρα θεωρείται πολύ σημαντικό να προσανατολίσουν τα παιδιά τους σε επαγγέλματα που ευκολότερα και γρηγορότερα θα βοηθήσουν στην ενίσχυση του οικογενειακού εισοδήματος [4,11].

Κατά τη Lease (2003) οι γονείς από ανώτερα *κοινωνικό-οικονομικά* στρώματα προβάλουν τις φιλοδοξίες τους στα παιδιά τους και μπορούν να χρηματοδοτούν μακροχρόνιες σπουδές, που οδηγούν σε μεταπτυχιακούς τίτλους. Στην περίπτωση αυτή οι κοινωνικές προσδοκίες είναι υψηλότερες [12].

Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας είναι πολύ σημαντικός και πολλές φορές καθοριστικός παράγοντας για το αν το παιδί θα συνεχίσει την εκπαίδευσή του μετά το λύκειο, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που το παιδί δεν εισαχθεί στην τριτοβάθμια εκπαίδευση [12].

Συνήθως οι Έλληνες γονείς με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην *αξία της εκπαίδευσης*, με τη διαφορά ότι την αντιλαμβάνονται ως μέσο κοινωνικής και οικονομικής ανόδου και όχι ως αξία αυτή καθαυτή. Οι σχέσεις των νέων και της οικογένειάς τους με την τοπική κοινότητα και τους γείτονες αποτελούν βασική πηγή απ' όπου αντλούν ιδέες για τις επαγγελματικές τους προτιμήσεις κατά τις τελευταίες τάξεις του σχολείου [4,12].

Τέλος, η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο *μέγεθος της οικογένειας* και στις επαγγελματικές προτιμήσεις και επιλογές των νέων φαίνεται να είναι στενή.

Η επίδραση του σχολείου στη διαμόρφωση επαγγελματικών επιλογών στην εφηβεία

Ένα μεγάλο μέρος της διαδικασίας της επαγγελματικής διαπαιδαγώγησης μπορεί να αποτελέσει το *σχολικό περιβάλλον* μέσα στο οποίο ο μαθητής μπορεί να αποσαφηνίσει τα ενδιαφέροντα και τις φιλοδοξίες του και να συνειδητοποιήσει τις δυνατότητές του.

Ο χώρος του σχολείου είναι πολύ σημαντικός για τα παιδιά, μετά το οικογενειακό και το στενό κοινωνικό περιβάλλον, γιατί τα παιδιά βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση με τους διδάσκοντες και τους άλλους μαθητές. Αποτελεί το ιδανικό περιβάλλον όπου τα παιδιά παίρνουν χρήσιμες πληροφορίες, για διάφορα επαγγέλματα, που θα βοηθήσουν στη σωστή επιλογή της παραπέρα εκπαίδευσης και εξειδίκευσης αλλά και μηχανισμός που στοχευμένα ωθεί τα παιδιά

στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας. Κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας οι μαθητές δέχονται κρυφά και φανερά μηνύματα και δομούν μία τράπεζα πληροφοριών που βοηθά στον επαγγελματικό προσανατολισμό [8,13].

Επίσης, εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι σήμερα όλο και περισσότερο επικρατεί η άποψη ότι το εκπαιδευτικό σύστημα μεσολαβεί ώστε να γίνεται η διοχέτευση των νέων στον *ταξικά* διαστρωματωμένο κόσμο της εργασίας. Το σχολείο συνεχίζει το έργο της ταξικής αναπαραγωγής που έχει ξεκινήσει η οικογένεια. Πιστεύει πως το σχολείο δεν μένει ανεπηρέαστο από το κοινωνικό περιβάλλον, στο οποίο βρίσκεται το σχολείο και οι εκπαιδευτικοί, ούτε μπορεί να απογαλακτιστεί από τη στερεότυπη συμπεριφορά όλων των ομάδων που εμπλέκονται στο χώρο του σχολείου [4,12].

Με βάση τα παραπάνω θα μπορούσαμε να πούμε ότι η διαδικασία με την οποία οι νέοι φτάνουν σε διαφορετικές επαγγελματικές αποφάσεις δεν καθορίζεται πάντοτε από ατομικές επιλογές αλλά πολλές φορές μέσα από τις σχολικές διαδικασίες, την εκπαιδευτική αξιολόγηση και τα μηνύματα που δέχονται οι νέοι από τους δασκάλους κατά τη διάρκεια της σχολικής τους ζωής.

Συμπεράσματα

Οι έφηβοι δεν έχουν ξεκάθαρες επαγγελματικές φιλοδοξίες αλλά και όταν έχουν δεν γνωρίζουν πώς θα μπορέσουν να τις πραγματοποιήσουν, αντιμετωπίζοντας συνεχώς την εργασιακή και κοινωνική αβεβαιότητα. Κατά την εφηβεία χρειάζονται να γίνουν επιλογές που σχετίζονται με τις προσωπικές σχέσεις, αλλά και με τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές αποφάσεις οι οποίες δεν είναι καθορισμένες πάντοτε με βάση τις προσωπικές τους επιλογές [13].

Σημαντικότερος και αποφασιστικότερος παράγοντας που επηρεάζει την επαγγελματική εξέλιξη του ατόμου είναι το οικογενειακό του περιβάλλον.

Οι σχέσεις των γονέων με τα παιδιά τους πρέπει να είναι τέτοιες που να βοηθούν τους νέους να σχηματίσουν ολοκληρωμένη εικόνα για τον εαυτό τους, να τους ενθαρρύνουν στις επιλογές τους και να τους βοηθήσουν να διαμορφώσουν την ταυτότητά τους.

Το σχολείο, από την πλευρά του, όπως διαπιστώθηκε, μπορεί εν δυνάμει να παράγει και να αναπαράγει τις πατριαρχικές σχέσεις των φύλων λειτουργώντας ως ένας φορέας κοινωνικοποίησης που επηρεάζει τόσο τη συναισθηματική όσο και την κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Σε αντίθεση με την παλιά αντίληψη, ότι το σχολείο έχει αποστολή να μεταδώσει στο άτομο ανθρώπινη μόνο μόρφωση και γενικές γνώσεις, οι σημερινές παιδαγωγικές αντιλήψεις υποστηρίζουν ότι μία από τις βασικές επιδιώξεις του σχολείου αποτελεί η επαγγελματική προετοιμασία των μαθητών και η υποβοήθησή τους στο να διαλέξουν το επάγγελμα που τους ταιριάζει.

Τέλος οι επιρροές των συνομηλίκων αποτελούν ένα σημαντικό κοινωνικό χαρακτηριστικό των εφήβων, που συμβάλλει στην επαγγελματική επιλογή βοηθώντας έμμεσα στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων αντίληψης ρόλων και άμεσα παρέχοντας τις εμπειρίες που χρειάζονται οι έφηβοι για να μάθουν πώς είναι οι άλλοι.

3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ

Ανεξάρτητα από την τυπικά θεσμοθετημένη και διακηρυγμένη ισότητα ως προς την αμοιβή και την επαγγελματική εξέλιξη ανδρών και γυναικών και τις εξαγγελίες για την ύπαρξη ίσων ευκαιριών στον εργασιακό χώρο, καθημερινά πραγματοποιούνται βάσει εθιμικών ή άγραφων νόμων ουσιώδεις διακρίσεις μεταξύ αντρών και γυναικών με την μορφή άτυπων σχέσεων εξουσίας και εξάρτησης.

Η επαγγελματική θέση της γυναίκας χαρακτηρίζεται ακόμη και σήμερα από αντιφάσεις και αδιέξοδα , διότι η νομοθετική ισότητα και οι θεσμικές μεταρρυθμίσεις δεν προεξοφλούν στην καθημερινή πρακτική την ισότιμη πρόσβαση και εξέλιξη των δύο φύλων στην αγορά εργασίας. Εξάλλου , το ζήτημα της ίσης αμοιβής , ίσης μεταχείρισης στις εργασιακές σχέσεις και των προστατευτικών διατάξεων που αφορούν την εργαζόμενη γυναίκα συνιστούν ένα πολύ μικρό μέρος στο σύνολο των κανόνων του Εργατικού Δικαίου , σαν να πρόκειται για μία μικρή κατηγορία εργαζομένων.

Στο εργασιακό περιβάλλον σε αρκετές περιπτώσεις η εργαζόμενη γυναίκα αντιμετωπίζεται από τους ιεραρχικά προϊστάμενους , αλλά και τους συναδέλφους της , με προκατάληψη , δυσπιστία και επιφυλακτικότητα ως προς τις γνώσεις και τις ικανότητες της. Προστατευτικές θεσμικές διατάξεις , όπως η πρόωρη μειωμένη συνταξιοδότηση των έγγαμων μητέρων , λειτουργούν σε μεγάλο βαθμό ως μηχανισμοί νομιμοποίησης και αναπαραγωγής των διακρίσεων και των στερεοτύπων σε βάρος των γυναικών.

Οι έντονες διαφοροποιήσεις των εργασιών κατά φύλο παγίωσαν έναν αυθαίρετο , συμβατικό διαχωρισμό των θέσεων εργασίας σε «ανδρικές» και «γυναικείες». Υπάρχουν συγκεκριμένοι τομείς της οικονομικής δραστηριότητας και απασχόλησης, οι οποίοι κυριαρχούνται συνήθως από γυναίκες , όπως οι κοινωνικές υπηρεσίες, τα παραϊατρικά επαγγέλματα και η εκπαίδευση , ενώ στα κατασκευαστικά επαγγέλματα, την βιομηχανία και τις μεταφορές έχουν μεγαλύτερη διείσδυση οι άνδρες. Οι γυναίκες συγκριτικά με τους άνδρες κατέχουν θέσεις εργασίας με ελάχιστη αυτονομία, χαμηλότερο γόητρο, λιγότερη εμπλοκή σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων και μεγαλύτερη εποπτεία από τους άνδρες. Οι άνδρες έχουν , ακόμη , διπλάσιες πιθανότητες σε σύγκριση με τις γυναίκες να κατέχουν θέσεις διευθυντών και τριπλάσιες για θέσεις γενικών

διευθυντών. Η διαίρεση αυτή των αρμοδιοτήτων κατά φύλο εφαρμόστηκε κυρίως για να αποκλείσει τις γυναίκες από τα ανώτερα και όχι από τα βαριά και ανθυγιεινά επαγγέλματα. Η γυναίκα κατά κόρον απορροφήθηκε σε επίπονα , άχαρα και κακοπληρωμένα επαγγέλματα , όπως αυτό της καθαρίστριας.

Οι υπάρχουσες κοινωνικές προκαταλήψεις και οι στερεότυπες αντιλήψεις επηρεάζουν αρνητικά την αξιολόγηση διαφόρων εργασιών , με αποτέλεσμα να πραγματοποιούνται συγκεκαλυμμένες διακρίσεις σε βάρος των γυναικών. Ορισμένες εργασίες , οι οποίες εκτελούνται κατά κύριο λόγο από γυναίκες - όπως οι θέσεις της γραμματέως και της πωλήτριας - υποβαθμίζονται με την κατάταξή τους σε χαμηλές κλίμακες αμοιβών. Επιπλέον, οι γυναίκες απασχολούνται σε μεγάλο ποσοστό σε δευτερεύουσες βοηθητικές εργασίες στα γραφεία επιχειρήσεων και σε δημόσιες υπηρεσίες ή διεκπεραιώνουν εργασίες που θεωρούνται «γυναικείες» , όπως δακτυλογράφοι , τηλεφωνήτριες, χειρίστριες υπολογιστών. Είναι ακόμη συνηθισμένα φαινόμενα η αυτόματη , αυθαίρετη σύνδεση της γυναικείας απασχόλησης με εργασίες που δεν χαρακτηρίζονται «βαριές» και η μισθολογική υποαξιολόγηση κάποιων δεξιοτήτων που απαιτούνται για την άσκηση γυναικοκρατούμενων επαγγελμάτων , όπως η συνεχής προσοχή , η επιδεξιότητα , η ακρίβεια.

Ωστόσο , υπάρχει μία κατηγορία γυναικών που μέσω της εργασίας τους ανεξαρτητοποιούνται οικονομικά και κοινωνικά είτε ως ελεύθεροι επαγγελματίες είτε ως επιχειρηματίες. Οι γυναίκες αυτές συχνά περιγράφονται σκωπτικά από μία μερίδα ανδρών με μία δόση ειρωνείας ως «καπάτσες ανδρογυναίκες» , καθώς αυτοί πιστεύουν ότι οι συγκεκριμένες γυναίκες – επιχειρηματίες διαθέτουν «ανδρικές» ικανότητες και άρα έχουν χάσει μεγάλο ποσοστό από την θηλυκότητά τους. Τα πιστωτικά ιδρύματα και η αγορά σε μεγάλο ποσοστό τις αντιμετωπίζουν με ιδιαίτερη δυσπιστία , καθώς υπάρχει η εδραιωμένη ανδροκρατούμενη , σεξιστική πεποίθηση ότι ως ελεύθεροι επαγγελματίες ή επιχειρηματίες έχουν ελάχιστες προοπτικές επιτυχίας.

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η ανισότητα και η αδικία που υφίσταται η γυναίκα στο εργασιακό περιβάλλον δεν είναι αποτέλεσμα ενός χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και μίας ελλιπούς επαγγελματικής κατάρτισης σε σύγκριση με το εργατικό δυναμικό των ανδρών – αντίθετα συχνά υπερέχει μορφωτικά - , αλλά αποτέλεσμα διαφορετικής , υποδεέστερης κοινωνικής αντιμετώπισής της , λόγω φύλου. Κάτω από τις σύγχρονες επισφαλείς εργασιακές συνθήκες είναι προφανής η ευάλωτη θέση των γυναικών στο εργασιακό τοπίο. Σε μία περίοδο έντονης οικονομικής κρίσης , όπου επικρατεί μία συνεχώς αυξανόμενη τάση περικοπής του εργατικού δυναμικού, οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες εργαζόμενους περιθωριοποιούνται ευκολότερα , γίνονται αποδέκτες απόλυσης και οδηγούνται μαζικά στην ανεργία.

Τα ΜΜΕ μέσω των προγραμμάτων τους και κυρίως μέσω της διαφήμισης κάνουν προπαγάνδα υπέρ της "super woman" και προβάλλουν το πρότυπο της δυναμικής και επιτυχημένης εργαζόμενης γυναίκας. Αντίθετα , οι σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες του δυτικού κόσμου «επιτρέπουν» στην γυναίκα να αναλάβει μία επαγγελματική ενασχόληση , εφόσον οργανώσει της δραστηριότητές της με τέτοιο τρόπο , ώστε η καθημερινή λειτουργία του νοικοκυριού να μην διακόπτεται και διαταράσσεται.

Πράγματι , η συσσώρευση πολλαπλών ρόλων επιβάλλει στην εργαζόμενη ένα ρυθμό που δεν της επιτρέπει να καλύψει αρμονικά τις προσωπικές της ανάγκες και να αξιοποιήσει δημιουργικά τον ελεύθερο χρόνο της. Ο συνδυασμός των παραδοσιακών «γυναικείων» καθηκόντων με τις υποχρεώσεις της μισθωτής εργασίας έχει σαν συνέπεια ακόμη και την υπερκόπωση σε σωματικό και ψυχολογικό επίπεδο , η οποία απομονώνει την γυναίκα από κοινωνικοπολιτικές δραστηριότητες που θα εμπλούτιζαν την προσωπικότητα και την δημιουργικότητά της.

Διακρίσεις με βάση το φύλο στην αγορά εργασίας. Τι σημαίνει;

Στις περισσότερες χώρες του δυτικού κόσμου υπάρχει νομοθεσία που ρυθμίζει την παροχή ίσων ευκαιριών με στόχο όλοι οι άνθρωποι να έχουν τη δυνατότητα να εκπαιδευτούν, να εργάζονται, να αμείβονται και να εξελίσσονται βάσει των ικανοτήτων, των προσόντων και της απόδοσής τους στην εργασία τους.

Εντούτοις, φαίνεται ότι μεταξύ της νομοθεσίας και της πραγματικότητας υπάρχει χάσμα, καθώς τα δεδομένα δείχνουν ότι στην αγορά εργασίας κυριαρχούν διακρίσεις βάσει του φύλου.

Αυτό επιβεβαιώνεται από:

- τη σταθερότητα που φαίνεται να ισχύει στην επιλογή συγκεκριμένων επαγγελμάτων βάσει του φύλου
- τη δυνατότητα εξέλιξης και ανάληψης υψηλόβαθμων θέσεων στην περίπτωση επαγγελμάτων που επιλέγονται και από τα δύο φύλα.
- τη συνακόλουθη μισθολογική διαφορά όπου οι άντρες φαίνεται πως εργάζονται σε καλύτερα αμειβόμενες θέσεις, ακόμα και αν πρόκειται για επαγγέλματα που επιλέγονται και από τα δύο φύλα.

Πώς εκδηλώνονται οι διακρίσεις με βάση το φύλο στην αγορά εργασίας;

Διάκριση σε οριζόντιο επίπεδο:

Οι διακρίσεις σε οριζόντιο επίπεδο αφορούν στη διαφορά με την οποία εκπροσωπούνται τα δυο φύλα μεταξύ των διαφόρων επαγγελμάτων. Οι διακρίσεις σε οριζόντιο επίπεδο θεωρούνται πιο στενά συνδεδεμένες με τα παραδοσιακά στερεότυπα των φύλων. Αυτό ισχύει διότι παρά τις

κοινωνικό – πολιτισμικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί στις χώρες του δυτικού κόσμου τα τελευταία χρόνια, οι γυναίκες φαίνεται ακόμα και σήμερα να θεωρούνται ταυτισμένες με τους τομείς της παροχής υπηρεσιών και φροντίδας. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι οι περισσότεροι θα φανταζόμασταν μια γυναίκα ως νοσοκόμα ή ως δασκάλα και έναν άντρα ως διευθυντή τράπεζας.

Διάκριση σε κάθετο επίπεδο:

Οι διακρίσεις σε κάθετο επίπεδο αφορούν την επικράτηση των ανδρών σε εργασίες υψηλότερου κοινωνικού status. Αυτό ισχύει είτε πρόκειται για «παραδοσιακά» αντρικά επαγγέλματα είτε για παραδοσιακά γυναικεία. Οι διακρίσεις σε αυτό το επίπεδο εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την καθιερωμένη ιεραρχία σε ένα επάγγελμα ή ένα οργανισμό.

Διάκριση με βάσει το στατιστικό μέσο όρο:

Αφορά την υπόθεση των εργοδοτών ότι, κατά μέσο όρο, η συνολική παραγωγικότητα ανδρών και γυναικών είναι διαφορετική. Οι γυναίκες θεωρείται ότι είναι περισσότερο πιθανό να παραιτηθούν από την εργασία τους και δυσκολότερο να δεσμευτούν σε αυτή εν συγκρίσει με τους άνδρες. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι γυναίκες να κυριαρχούν αριθμητικά σε λιγότερο απαιτητικά επαγγέλματα και επαγγελματικούς τομείς, στους οποίους το προσωπικό είναι εύκολο να ανανεώνεται χωρίς σημαντικό κόστος για τον εργοδότη.

Άμεση διάκριση με βάση το φύλο:

Πρόκειται για την εκδήλωση μιας άδικης συμπεριφορά, η οποία βασίζεται στα στερεότυπα των φύλων. Για παράδειγμα, μια γυναίκα με εμπειρία και υψηλά προσόντα δεν φτάνει στην τελική συνέντευξη για μια εργασία, ενώ οι άνδρες υποψήφιοι με λιγότερα προσόντα τα καταφέρνουν.

Έμμεση διάκριση με βάση το φύλο:

Πρόκειται για την εκδήλωση μιας συμπεριφοράς ή τη λήψη μιας απόφασης, η οποία επηρεάζει δυσανάλογα ή μονομερώς μια ομάδα εργαζομένων έναντι μιας άλλης. Για παράδειγμα, όταν ο εργοδότης ζητά από το προσωπικό του να μένει καθημερινά επιπλέον ώρες στη δουλειά. Αυτό μπορεί να είναι ένα αίτημα που επηρεάζει κυρίως τις γυναίκες υπαλλήλους του, οι οποίες επωμίζονται τις οικογενειακές υποχρεώσεις και τη φροντίδα των παιδιών.

Τι δείχνουν τα δεδομένα;

Τα δεδομένα δείχνουν ότι στο χώρο εργασίας εξακολουθούν να υφίστανται διακρίσεις με βάση το φύλο. Σύμφωνα με τους ειδικούς οφείλονται στη διαιώνιση σαφώς διακριτών ρόλων και στερεοτύπων που αφορούν τους άνδρες και της γυναίκες. Έτσι, παρά τη νομοθεσία που διασφαλίζει ισότητα ευκαιριών στα δύο φύλα στην αγορά εργασίας, η πραγματικότητα είναι αρκετά διαφορετική.

Αυτό σημαίνει ότι οι διακρίσεις εξακολουθούν να υφίστανται τόσο σε οριζόντιο όσο και σε κάθετο επίπεδο και συνακόλουθα οδηγούν σε μισθολογικές διακρίσεις. Επιπλέον, φαίνεται ότι οι εργαζόμενες γυναίκες που έχουν οικογένεια βρίσκονται συχνά παγιδευμένες σε μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από τη συσσώρευση επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων σε μια προσπάθεια να ανταποκριθούν στα καθήκοντά τους στην εργασία και στο σπίτι.

Τα δεδομένα από το EUROSTAT (2005) για τις χώρες της ΕΕ (http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB) δείχνουν ότι:

- Το ποσοστό απασχόλησης των ανδρών είναι υψηλότερο από αυτό των γυναικών. Το 71,2% των ανδρών εργάζεται, έναντι του 56,3% των γυναικών.
- Οι γυναίκες απασχολούνται κατά κύριο λόγο στον τομέα της παροχής υπηρεσιών, και ειδικά σε επαγγέλματα που αφορούν τη φροντίδα.
- Η παρουσία των ανδρών είναι κυρίαρχη στον ιδιωτικό τομέα και ειδικά σε τεχνικά και τεχνολογικά επαγγέλματα
- Οι γυναίκες υποεκπροσωπούνται και έχουν λιγότερες ευκαιρίες να αναλάβουν υψηλόβαθμες και διευθυντικές θέσεις στην αγορά εργασίας.
- Το ποσοστό ημι – απασχόλησης είναι υψηλότερο στις γυναίκες (32,6%) έναντι των ανδρών (7,3%)
- Οι γυναίκες ηλικίας 20 – 49 ετών που έχουν παιδιά μικρότερα από 12 ετών εμφανίζουν μικρότερο ποσοστό πλήρους απασχόλησης. Αντίστοιχα, το καθεστώς της ημι – απασχόλησης είναι συνηθέστερο στην περίπτωση των μητέρων.
- Στις περισσότερες χώρες της ΕΕ οι γυναίκες εργάζονται λιγότερες ώρες ενώ διαθέτουν περισσότερες ώρες από τον ελεύθερο χρόνο τους για τις εργασίες στο σπίτι έναντι των ανδρών. Επιπλέον, σε όλες τις χώρες της ΕΕ οι γυναίκες έχουν λιγότερο ελεύθερο χρόνο έναντι των ανδρών.

Πώς εξηγούνται οι διακρίσεις με βάση το φύλο στην αγορά εργασίας;

Η διακρίσεις με βάση το φύλο στην αγορά εργασία φαίνεται να αποτελούν συνέχεια του παραδοσιακού καταμερισμού των εργασιών βάσει του φύλου. Αυτού του είδους ο καταμερισμός κυριαρχείται από στερεότυπα, σύμφωνα με τα οποία οι γυναίκες θεωρούνται υπεύθυνες πρωτίστως για τα θέματα του σπιτιού και της οικογένειας και οι άντρες πρωτίστως για τις εργασίες εκτός σπιτιού. Αυτός ο καταμερισμός οδήγησε σε αύξηση της ισχύς και της παρουσίας των αντρών κατ' αρχήν στην αγορά εργασίας.

Ταυτόχρονα, η ίδια η διαδικασία κοινωνικοποίησης των δύο φύλων λειτουργεί κατά τρόπο που διαιωνίζει αυτό τον «παραδοσιακό» καταμερισμό των εργασιών. Οι προσδοκίες, οι ρόλοι και τα στερεότυπα του φύλου είναι βασικό κομμάτι αυτής της διαδικασίας. Τα αγόρια και τα κορίτσια υιοθετούν τις νόρμες, τις προσδοκίες, τους ρόλους και καταλαμβάνουν κοινωνικά το χώρο που ταυτίζεται παραδοσιακά με το φύλο τους. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, η κοινωνικοποίηση των ανδρών να στοχεύει στην παραγωγή και των γυναικών στην αναπαραγωγή. Έτσι, μπορεί να εξηγηθεί η ανισότητα στις επαγγελματικές επιλογές, καθώς εξακολουθούν να υπάρχουν παραδοσιακά «ανδρικά» και «γυναικεία» επαγγέλματα, αλλά και η ανισότητα των ευκαιριών για εξέλιξη σε επαγγέλματα που επιλέγονται και από τα δύο φύλα.

Συνθήκες γυναικείας απασχόλησης σήμερα

Οι πρόσφατες έρευνες και στατιστικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο αποδεικνύουν ότι η ισότητα των φύλων στην αγορά εργασίας δεν έχει επιτευχθεί παρά τη νομική καταχύρωση των δικαιωμάτων των γυναικών με τις πολιτικές και δράσεις για την καταπολέμηση των διακρίσεων που έχουν υιοθετηθεί από τα κράτη- μέλη. Η έμφυλη ανισότητα αποτυπώνεται σύμφωνα με την έρευνα της ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (Σταμάτη 2008) στη τη μικρότερη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, τη συγκέντρωση τους σε ορισμένους επαγγελματικούς κλάδους και την απουσία ή την υποεκπροσώπηση τους σε άλλους, το χάσμα των αμοιβών ανδρών και γυναικών, τα μεγάλα ποσοστά ανεργίας των γυναικών και τη μεγάλη παρουσία τους σε επαγγέλματα ευέλικτων μορφών απασχόλησης (π.χ. μερική απασχόληση, κατ' οίκον εργασία, προσωρινή ή εποχιακή απασχόληση) (Νίνα-Παζαρζή 2007, Κρητικίδης 2004, Αβραμίκου 2001), τη μη κάλυψη τους από συλλογικές συμβάσεις (Γιαννακούρου & Σουμέλη 2002), την έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης, την αδυναμία εναρμόνισης επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, τις περιορισμένες δυνατότητες για επαγγελματική εξέλιξη καθώς και τη μειωμένη συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και παρουσία τους σε θέσεις ευθύνης. Διαπιστώνεται πιο συγκεκριμένα ότι, παρά την ετήσια αύξηση της γυναικείας απασχόλησης, τα ποσοστά στο σύνολο των ευρωπαϊκών κρατών (ΕΕ 27) εξακολουθούν να είναι χαμηλότερα από αυτά των ανδρών, ενώ εξακολουθεί να ισχύει ο διαχωρισμός των επαγγελμάτων σε «ανδρικά» και «γυναικεία». Έτσι παρά την παρουσία των γυναικών σε επαγγέλματα στα οποία στο παρελθόν κυριαρχούσαν οι άνδρες (π.χ. γιατροί, μηχανικοί, δικηγόροι), παρατηρείται συγκέντρωση τους σε επαγγέλματα γραφείου, πωλήσεων και υπηρεσιών, κυρίως σε κλάδους όπως η υγεία και η εκπαίδευση. Αντίστοιχα οι άνδρες κυριαρχούν στη διοίκηση και τα ειδικευμένα χειρωνακτικά επαγγέλματα και ειδικότερα σε κλάδους όπως οι κατασκευές, οι μεταφορές,η βιομηχανία και η γεωργία. Παράλληλα, η μητρότητα και οι και η μη

διευκόλυνση των γυναικών ως προς τις αυξημένες οικογενειακές τους υποχρεώσεις καθιστά την εύρευση και διατήρηση θέσεων αμειβόμενης εργασίας ιδιαίτερα δυσχερή. Η κοινωνικά αποδεκτή και σε μεγάλο βαθμό επιβαλλόμενη προτεραιότα των οικογενειακών ρόλων για τις γυναίκες αναπαράγει τον «συμπληρωματικό» οικονομικό τους ρόλο, που προβάλλεται ως προϊόν «ορθολογικών» επιλογών από τις ίδιες όταν αποδέχονται θέσεις μερικής απασχόλησης, ευέλικτων μορφών εργασίας ή θέσεις στο δημόσιο τομέα. Στην Ελλάδα τα ποσοστά μερικής απασχόλησης είναι χαμηλότερα από αυτά της ΕΕ αν και παρουσιάζουν αυξητικές τάσεις κατά την τελευταία δεκαετία, όμως ο μεγάλος ανταγωνισμός των επιχειρήσεων και η εισαγωγή νέων τεχνολογιών δημιούργησαν (Νίνα-Παζαρζή 2007, Μαράτου-Αλιπράντη 2006) νέες θέσεις εργασίας για τις γυναίκες. Πολλοί μελετητές σήμερα θεωρούν ότι η μερική απασχόληση ως «γυναικείο φαινόμενο» αναπαράγει τις ανισότητες στον εργασιακό χώρο, περιορίζοντας τις γυναίκες σε παραδοσιακά επαγγέλματα και κρατώντας τες σε χαμηλά αμειβόμενες, χαμηλής ειδίκευσης χωρίς κοινωνική ασφάλιση και με περιορισμένα εργασιακά δικαιώματα θέσεις χωρίς προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης και χωρίς ουσιαστική δυνατότητα ενσωμάτωσης τους στην αγορά εργασίας (Bolle 2007, Νάζου 2002, Αθανασιάδου, Πετροπούλου & Μιμίκου 2001, Αβραμίκου 2001).

Αντί επιλόγου: θεωρητικές εξηγήσεις και έρευνες για το φύλο και την εργασία

Η μελέτη της εξω-οικιακής εργασίας των γυναικών απασχόλησε επιστήμονες από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους, όπως η Οικονομική Επιστήμη, η Κοινωνιολογία, η Νομική Επιστήμη, η Ιστορία κ.ά. Από τη δεκαετία του 1970 δημοσιεύεται πληθώρα μελετών, τόσο ποιοτικών όσο και ποσοτικών, οι οποίες είχαν ως αντικείμενο ένα ευρύ φάσμα θεμάτων που αφορούσαν τη θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας. Την ίδια χρονική περίοδο, με την ανάπτυξη του φεμινιστικού κινήματος δημοσιεύτηκαν μελέτες και ερευνητικές εργασίες, οι οποίες ασχολήθηκαν με τη συνεισφορά και τη σημασία της οικιακής εργασίας για την κοινωνική παραγωγή. Στο πλαίσιο αυτών των μελετών, αμφισβητήθηκαν οι τρόποι με τους οποίους οι κοινωνικές θεωρίες γενικότερα αντιλαμβάνονται την εργασία, και αυτό προκάλεσε σειρά προβληματισμών για τη δυνατότητά τους να παράσχουν μια ολοκληρωμένη κατανόηση του ρόλου των γυναικών στις σχέσεις παραγωγής, και ως εκ τούτου, να δώσουν μια ικανοποιητική εξήγηση για την κατανόηση της κοινωνικής ταυτότητας των γυναικών. Η αμφισβήτηση των παραδοσιακών θεωριών για την εργασία στηρίχτηκε στην άποψη ότι αυτές στηρίζονταν στις διακρίσεις που υπάρχουν στο χώρο της εργασίας με βάση το «κοινωνικό φύλο». Αυτές μάλιστα οι θεωρίες, χρησιμοποιώντας την προβληματική των σχέσεων του «κοινωνικού φύλου», προτείνουν τη διεύρυνση της κατηγορίας «γυναικεία εργασία», ώστε να περιλαμβάνει την εργασία τόσο στο χώρο της παραγωγής όσο και

της αναπαραγωγής (Νίνα-Παζαρζή 1991 & 2001, Walby 1990 & 2001). Τόσο οι κοινωνιολογικές όσο και οι φεμινιστικές προσεγγίσεις παρουσιάζουν μία ποικιλία θεωρητικών εξηγήσεων και αναπτύσσουν έννοιες οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους. Κατηγοριοποιήσεις των οικονομικών, κοινωνιολογικών και φεμινιστικών προσεγγίσεων έχουν διατυπωθεί από διάφορους συγγραφείς και οι οποίες βασίζονται στον τρόπο ανάλυσης και στις βασικές έννοιες που χρησιμοποιούν (Νίνα- Παζαρζή 1991 & 2007). Πολλές από τις θεωρητικές απόψεις απορρίπτονται και διάφορες εμπειρικές μελέτες συμπεραίνουν, χωρίς επαρκή εξήγηση, ότι οι γυναίκες στις στρατηγικές τους συνδυάζουν καριέρα και οικογένεια, και κάνουν επιλογές που δεν είναι εύκολα εξηγήσιμες. Οι νεότερες μελέτες έχουν αρχίσει να εξετάζουν την κατασκευή του «φύλου» στην ίδια την εργασιακή διαδικασία, καθώς και στην οικογένεια, στο εκπαιδευτικό σύστημα, στα συστήματα κατάρτισης, αλλά ελάχιστα έχουν ενσωματώσει τις απόψεις αυτές σε πιο γενικά θεωρητικά πλαίσια. Υπήρξε, κατά τη γνώμη μου, μια σειρά κύριων μετατοπίσεων στα ερωτήματα του προβληματισμούς για τις σχέσεις των φύλων στην εργασία, στη δεκαετία του '90, η οποία συνεχίζεται και στις αρχές της νέας χιλιετίας. Οι πρόσφατες θεωρητικοποιήσεις για τις σχέσεις των φύλων στην αγορά εργασίας, στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές του 21ου αιώνα, παρέχουν γενικεύσεις και έχουν δημιουργήσει ένα σώμα θεωρίας για την πληρέστερη κατανόηση των θεμάτων αυτών (Walby 2001, Hakim C. 2004 & 2007).

4. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η αποδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων και του μοντέλου απασχόλησης στην Ελλάδα

Το ξέσπασμα της κρίσης δημόσιου χρέους στα τέλη του 2009 σήμανε την κατάρρευση του ελληνικού μοντέλου καπιταλιστικής ανάπτυξης της περιόδου 1994–2008, κεντρικό χαρακτηριστικό του οποίου ήταν ο υψηλός δανεισμός του δημοσίου. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζονταν από τη δύσκολη μετάβαση ενός καθοδηγούμενου από το κράτος, ή «κρατικοδίαιτου», μοντέλου καπιταλισμού προς ένα μοντέλο φιλελεύθερου καπιταλισμού. Η προετοιμασία και η ένταξη στην ΟΝΕ ήταν καθοριστικοί μοχλοί της συγκεκριμένης μετάβασης. Όπως συνέβη και στις υπόλοιπες χώρες στην περιφέρεια της ευρωζώνης, έτσι και στη χώρα μας, η σημαντική οικονομική μεγέθυνση και επενδυτική δραστηριότητα της περιόδου 1994-2008 συγκάλυψαν τα ευάλωτα σημεία του μοντέλου ανάπτυξης, που ήταν το υψηλό δημόσιο χρέος, το τεράστιο εξωτερικό έλλειμμα και το υψηλό ποσοστό ανεργίας των γυναικών και των νέων. Αυτό το μεταβατικό μοντέλο καπιταλιστικής ανάπτυξης εξόκειλε, με την πρόσκρουσή του στους σκοπέλους της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης. Το πολύ υψηλό δημόσιο χρέος αποδείχθηκε η αχίλλειος πτέρνα του

και οδήγησε στην κρίση χρέους και την οικονομική κηδεμονία της χώρας από τους δανειστές της. Όπως γνωρίζουμε, η εφαρμογή των πολιτικών και μέτρων του Μνημονίου και του (υπό αναθεώρηση) Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος 2012-2015, ως αντάλλαγμα της χρηματοδοτικής στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τις χώρες της ευρωζώνης και το ΔΝΤ, έχουν ως βασικούς στόχους τη δημοσιονομική σταθεροποίηση και την «εσωτερική υποτίμηση». Αποσκοπούν και συμβάλλουν στην ολοκλήρωση του νεοφιλελεύθερου εγχειρήματος στην Ελλάδα, με τη συντριβή των αντιστάσεων ευρύτατων κοινωνικών τάξεων και ομάδων, που εμπόδιζαν την περίοδο 1994-2008 τη μετάβαση σε ένα φιλελεύθερο μοντέλο καπιταλισμού. Μισθωτοί και συνταξιούχοι, ανεξάρτητοι επαγγελματίες και μικρομεσαία επιχειρηματικά στρώματα βλέπουν τις δουλειές τους να χάνονται, τις ζωές τους και αυτές των οικογενειών τους να ανατρέπονται και την επιβίωσή τους να απειλείται, ενώ οι νέοι και οι νέες βλέπουν το μέλλον τους να υπονομεύεται. Σ' αυτό το άρθρο θα περιορίσουμε την ανάλυσή μας στις ανατροπές που έφερε η νεοφιλελεύθερη απάντηση στην κρίση δημόσιου χρέους στο μοντέλο εργασιακών σχέσεων και την αγορά εργασίας στην Ελλάδα.

Εργασιακές σχέσεις και αγορά εργασίας πριν την κρίση

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και σε ολόκληρη τη δεκαετία του 1980, οι εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα ήταν ιδιαίτερα συγκρουσιακές, με κύριο χαρακτηριστικό τον μεγάλο αριθμό απεργιών • αποτέλεσμα της ταξικής ιδεολογίας του συνδικαλιστικού κινήματος και του ρόλου της Αριστεράς στη μεταπολεμική ιστορία της χώρας και την αντίσταση στη δικτατορία. Άλλο χαρακτηριστικό του μοντέλου εργασιακών σχέσεων ήταν η ισχυρή παρέμβαση του κράτους στον καθορισμό των μισθών (εισοδηματική πολιτική, υποχρεωτική διαιτησία). Τις δεκαετίες του 1990 και του 2000 σημειώθηκε υποχώρηση της σύγκρουσης κεφαλαίου-εργασίας και εξασθένιση της κρατικής παρέμβασης.

Το 1990 καταργήθηκε το σύστημα τιμαριθμικής αναπροσαρμογής των μισθών και ψηφίστηκε ο νόμος για τις «ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις», που άλλαξε τη δομή τους και αντικατέστησε την κρατικά ελεγχόμενη υποχρεωτική διαιτησία που ίσχυε από το 1955 με έναν ανεξάρτητο φορέα μεσολάβησης και διαιτησίας. Ως εκ τούτου, το ποσοστό διαιτητικών αποφάσεων στον σύνολο των συλλογικών συμβάσεων μειώθηκε δραστικά. Η απεργιακή δραστηριότητα μειώθηκε επίσης σημαντικά στη δεκαετία του 1990. Η ύφεση του 1990-1993, ο ιδεολογικός αντίκτυπος που είχε η κατάρρευση του κομμουνιστικού μπλοκ στις συνδικαλιστικές παρατάξεις της Αριστεράς και η επικράτηση της ΝΔ στις εκλογές του 1990 με τον Κ. Μητσοτάκη, συνέβαλαν ώστε το συνδικαλιστικό κίνημα να υιοθετήσει, στην πλειοψηφία του, έναν ρόλο και

μία αντίληψη «κοινωνικού εταίρου», σε αντίθεση με τη συγκρουσιακή προσέγγιση που είχε κατά την προηγούμενη περίοδο (Καραμεσίνη 2009). Η διαδικασία δημιουργίας της ΟΝΕ με την υιοθέτηση ενός κοινού νομίσματος στην ΕΕ ήταν ένας επιπλέον καθοριστικός παράγοντας για την άμβλυνση των συγκρούσεων στις εργασιακές σχέσεις. Η δημιουργία θεσμών κοινωνικού διαλόγου και η επίτευξη κοινωνικής συναίνεσης γύρω από την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ έπεισε τα σωματεία να μετριάσουν τις μισθολογικές τους διεκδικήσεις (Κουζής 2002).

Το κεντρικό χαρακτηριστικό του ελληνικού συστήματος συλλογικών διαπραγματεύσεων είναι η εθνική διαπραγμάτευση για τον κατώτατο μισθό και τους βασικούς μισθούς ανά κλάδο ή επάγγελμα. Οι επιχειρησιακές συμβάσεις είναι σχετικά λίγες. Εάν εξαιρέσουμε τον δημοσιοϋπαλληλικό συνδικαλισμό, ο ισχυρότερος πυλώνας του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος στις δεκαετίες του 1990 και του 2000 ήταν οι ΔΕΚΟ και οι τράπεζες, των οποίων οι συνδικαλιστές επικρατούσαν στην ηγεσία της ΓΣΕΕ σε όλη αυτή την περίοδο. Εξαιτίας της υψηλής συνδικαλιστικής πυκνότητας, της προστασίας της απασχόλησης και της δυνατότητάς τους να κινητοποιούν τα μέλη τους, τα σωματεία των ΔΕΚΟ και των τραπεζών ήταν επίσης ο κεντρικός πυλώνας των γενικών απεργιών, που ενίσχυαν τη διαπραγματευτική ισχύ της ΓΣΕΕ κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την Εθνική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας. Ο ρόλος της τελευταίας είναι καίριος για το σύστημα συλλογικών διαπραγματεύσεων, καθώς δεν καθορίζει μόνο το ύψος του εθνικού κατώτατου μισθού, αλλά και τις συνθήκες απασχόλησης και εργασίας όλων των εργαζομένων του ιδιωτικού τομέα (χρόνος εργασίας, άδειες, δικαιώματα μερικώς απασχολούμενων, όροι απασχόλησης μαθητευόμενων και φοιτητών σε πρακτική άσκηση, δικαιώματα ίσης μεταχείρισης, αποζημιώσεις απόλυσης κ.ο.κ.).

Από τη δεκαετία του 1980, τα σωματεία εργαζόμενων του ιδιωτικού τομέα χρησιμοποιούσαν κατά τις διαπραγματεύσεις τους με τις εργοδοτικές οργανώσεις τις αυξήσεις του εθνικού κατώτατου μισθού ως βάση και το υψηλότερο ποσοστό που είχαν πετύχει οι ομοσπονδίες των ΔΕΚΟ και των τραπεζών ως πλαφόν των διεκδικήσεών τους. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στις ΔΕΚΟ και τις τράπεζες αποσυνδέθηκαν από αυτές ανάμεσα στη ΓΣΕΕ και τις κύριες εργοδοτικές οργανώσεις για τον κατώτατο μισθό. Έτσι καταργήθηκε ένας βασικός μηχανισμός συνάρθρωσης των διαπραγματεύσεων, που βοηθούσε στη διαπραγμάτευση των μισθών στους λιγότερο συνδικαλισμένους κλάδους και επαγγέλματα (Ιωάννου 2000). Οι πραγματικοί μισθοί μειώθηκαν δραστικά την τριετία 1990-1993 (3,2% ετήσια κατά μέσο όρο), ενώ την περίοδο 1993-2000 αυξήθηκαν λίγο λιγότερο απ' ότι η παραγωγικότητα της εργασίας. Αν και η στάση των εργοδοτικών οργανώσεων στις διαπραγματεύσεις για τους μισθούς σκλήρυνε

μετά την ένταξη στην ΟΝΕ (Ιωάννου 2010), το διάστημα 2001-2007 οι πραγματικοί μισθοί αυξήθηκαν λίγο περισσότερο από την παραγωγικότητα της εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι, εάν εξαιρέσουμε την τριετία 1990-1993 και τη διετία 1985-1987, οπότε και πάλι είχαν μειωθεί δραστικά οι πραγματικοί μισθοί λόγω της δια νόμου αναστολής των συλλογικών διαπραγματεύσεων και της επιβολής εισοδηματικής πολιτικής (σταθεροποιητικό πρόγραμμα Σημίτη), την περίοδο 1993-2008 το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα δεν επέτρεψε την πρωτογενή αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των κερδών και εις βάρος των μισθών των Ελλήνων εργαζομένων, μέσω αποκλίσεων στις αυξήσεις των πραγματικών μισθών σε σχέση με αυτές της παραγωγικότητας της εργασίας. Ούτε όμως ανέκτησε τις απώλειες των περιόδων 1985-1987 και 1990-1993 ως προς το μερίδιο των μισθών στο εγχώριο προϊόν και εισόδημα.

Κεντρικό στοιχείο του παραδοσιακού ελληνικού εργασιακού μοντέλου ήταν η ισχυρή προστασία κατά των απολύσεων των εργαζόμενων του ιδιωτικού τομέα με συμβάσεις αορίστου χρόνου, ιδιαίτερα των υπαλλήλων. Ακόμα ισχυρότερη ήταν η προστασία των εργαζομένων στις ΔΕΚΟ. Την περίοδο 1994-2008 η Ελλάδα ανήκε στις 2-3 χώρες του ΟΟΣΑ με την ισχυρότερη νομοθετική προστασία από τις απολύσεις. Η ισχυρή προστασία κατά των απολύσεων παρέμεινε άθικτη τα τελευταία είκοσι χρόνια, με μοναδική εξαίρεση έναν νόμο του 2005 που καταργούσε για τους νεοπροσληφθέντες την υψηλότερη προστασία που απολάμβαναν οι εργαζόμενοι των ΔΕΚΟ, σε σχέση με τους εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα.

Στον αντίποδα της προστατευμένης μισθωτής απασχόλησης βρίσκεται η εκτεταμένη αδήλωτη/ανασφάλιστη εργασία, η οποία αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό της ελληνικής αγοράς εργασίας και μπορεί να συνδυάζεται με άλλες μορφές ευελιξίας ως προς την απασχόληση (μερική, προσωρινή εργασία κλπ.). Η αδήλωτη/ανασφάλιστη εργασία διογκώθηκε υπέρμετρα κατά τις δεκαετίες του 1990 και του 2000, κυρίως λόγω της μαζικής μετανάστευσης και της μη νόμιμης παραμονής και εργασίας πλήθους μεταναστών στη χώρα μας.

Την τελευταία εικοσαετία πριν την κρίση, όμως, εισήχθησαν επίσης νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης και διευθέτησης του χρόνου εργασίας στις επίσημες εργασιακές σχέσεις, πέραν των παραδοσιακών συμβάσεων ορισμένου χρόνου. Ωστόσο, η αντίσταση των συνδικάτων μετρίασε το βαθμό ευελιξίας που προσπάθησαν να επιβάλουν οι κυβερνήσεις και διασφάλισε μία σχετικά ικανοποιητική (σε ευρωπαϊκή σύγκριση) προστασία των επίσημα εργαζόμενων με αυτές τις μορφές απασχόλησης, όπως οι μερικώς απασχολούμενοι, ενώ το κίνημα των συμβασιούχων του δημόσιου τομέα οδήγησε το 2003 και 2004 σε περιορισμό της ανεξέλεγκτης επέκτασης των συμβάσεων ορισμένου χρόνου και έργου στο δημόσιο τομέα.

Το 2008, η Ελλάδα είχε το χαμηλότερο ποσοστό μερικώς απασχολούμενων και εργαζομένων με ευέλικτα ωράρια εργασίας στην πρώην ΕΕ των 15, ενώ το ποσοστό συμβασιούχων ορισμένου χρόνου ήταν χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ των 27. Ταυτόχρονα, όμως πολλαπλασιάζονταν οι συμβάσεις έργου και ανεξάρτητων υπηρεσιών μεταξύ μισθωτών, οι συμβάσεις STAGE και ο δανεισμός εργαζομένων μέσω εταιρειών προσωρινής απασχόλησης, ενώ η ανασφάλιστη και η αδήλωτη εργασία παρέμενε σε πολύ υψηλά επίπεδα, διαρκώς τροφοδοτούμενη από τις μεταναστευτικές ροές, την παραοικονομία και τις μόνιμες ανεπάρκειες των ελεγκτικών μηχανισμών.

Άρα, λίγο πριν το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, η ελληνική αγορά εργασίας χαρακτηρίζονταν από έναν έντονο δυϊσμό. Ένα μεγάλο τμήμα εργαζόμενων απολάμβανε υψηλή προστασία της απασχόλησης και πλήρη εργασιακά δικαιώματα, ενώ ένα άλλο τμήμα δούλευε με ευέλικτες και επισφαλείς μορφές απασχόλησης ή και χωρίς δικαιώματα. Αυτές οι μορφές απασχόλησης συγκεντρώνονταν, σχεδόν εξ' ολοκλήρου στους νέους, τις γυναίκες και τους μετανάστες. Τέλος, το 2008, η Ελλάδα είχε το υψηλότερο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων εκτός γεωργίας στην ΕΕ των 27, όχι μόνο λόγω της μεγάλης συμμετοχής των μικρών επιχειρήσεων στον παραγωγικό ιστό του δευτερογενή τομέα, αλλά και λόγω πλήθους ρυθμίσεων σε μεγάλο αριθμό επαγγελμάτων των υπηρεσιών, που ευνοούσαν την αυτοαπασχόληση και απέτρεπαν τη συγκέντρωση του κεφαλαίου στους αντίστοιχους κλάδους. Η ανοχή της φοροδιαφυγής και η ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση στα ελευθέρια επαγγέλματα δημιουργούσε επίσης συνθήκες διευρυμένης αναπαραγωγής τους.

Τα θετικά στοιχεία του μοντέλου ανάπτυξης και των εργασιακών σχέσεων της περιόδου 1994-2008 ήταν για τους μισθωτούς: η αύξηση των πραγματικών μισθών σύμφωνα με την παραγωγικότητα της εργασίας, η σταθερότητα της απασχόλησης για το μεγαλύτερο μέρος των μισθωτών (88,5% του συνόλου των στατιστικά καταγεγραμμένων το β΄ τρίμηνο του 2008) και η σταθερή αύξηση του ποσοστού απασχόλησης των γυναικών. Αντίθετα, τα αρνητικά στοιχεία του μοντέλου ανάπτυξης και των εργασιακών σχέσεων ήταν οι μεγάλες ανισότητες μεταξύ μισθωτών, λόγω της συγκέντρωσης των ευέλικτων μορφών εργασίας και της αδήλωτης/ ανασφάλιστης εργασίας στους νέους και τις γυναίκες και τους μετανάστες. Τέλος, οι νέοι και οι γυναίκες – όχι όμως οι μετανάστες – αντιμετώπιζαν ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο ανεργίας, παρά τον υψηλό ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης και την πτωτική τάση του ποσοστού ανεργίας.

Κρίση χρέους και ανατροπή του εργασιακού μοντέλου

Το Μνημόνιο και το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα 2012-2015 περιλαμβάνουν μεγάλο αριθμό θεσμικών αλλαγών της αγοράς εργασίας και προϊόντων, που αποδιαρθρώνουν το μοντέλο απασχόλησης της Ελλάδας και αποδιαρθρώνουν τις εργασιακές σχέσεις, υπονομεύοντας τα εργασιακά δικαιώματα, τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και τη δύναμη των συνδικάτων. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές εξυπηρετούν ταυτόχρονα πολλούς σκοπούς: τη μείωση του μισθολογικού κόστους και τη ριζική συρρίκνωση του δημόσιου τομέα· τη δημιουργία ευκαιριών για συγκέντρωση κεφαλαίου στις υπηρεσίες μέσω της σημαντικής μείωσης της αυτοαπασχόλησης· και την εσωτερική υποτίμηση, δηλαδή δραστικές μειώσεις των ονομαστικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα.

Δραστική μείωση της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα και της αυτοαπασχόλησης.

Η περικοπή της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα είναι αποτέλεσμα ενός συνδυασμού άμεσων μέτρων (περιορισμός των προσλήψεων, εργασιακή εφεδρεία, απολύσεις) και έμμεσων μέτρων (κατάργηση, αναδιάρθρωση και ιδιωτικοποίηση δημόσιων οργανισμών και επιχειρήσεων). Όσο για την αυτοαπασχόληση, αυτή περιορίζεται από έναν συνδυασμό παραγόντων. Πρώτον, η ύφεση ασκεί μεγάλη πίεση στους αυτοαπασχολούμενους και τους μικροεπιχειρηματίες, οδηγώντας σε μαζικό κλείσιμο επιχειρήσεων. Δεύτερον, η κυβέρνηση έχει άρει τους περιορισμούς στον ανταγωνισμό, την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας και το εμπόριο για περισσότερα από εκατό ρυθμισμένα - «κλειστά» - επαγγέλματα. Αυτό εντείνει τον ανταγωνισμό και έχει μειώσει τις ελάχιστες αμοιβές/έσοδα, σε μια εποχή που η ζήτηση μειώνεται δραματικά, οδηγώντας μεγάλο αριθμό αυτοαπασχολούμενων εκτός αγοράς. Αναμένεται συγκέντρωση κεφαλαίου στις αντίστοιχες δραστηριότητες.

Μείωση της προστασίας της απασχόλησης και αύξηση της ευελιξίας

Το Μνημόνιο και το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα 2012-2015 έβαλαν επίσης στο στόχαστρο τα εργασιακά δικαιώματα των απασχολούμενων στον ιδιωτικό τομέα. Μέχρι σήμερα έχουν νομοθετηθεί τα ακόλουθα μέτρα: μείωση στο μισό της περιόδου προειδοποίησης και του ύψους της αποζημίωσης για ατομικές απολύσεις· αύξηση του ελάχιστου ορίου για μαζικές απολύσεις· εργασιακή εφεδρεία και προ-συνταξιοδότηση στον δημόσιο τομέα· επέκταση της δοκιμαστικής περιόδου για τις νέες προσλήψεις από τρεις σε δώδεκα μήνες· αύξηση της μέγιστης σωρευτικής διάρκειας των συμβάσεων ορισμένου χρόνου στα τρία χρόνια και διευκόλυνση της κατ' εξαίρεση χρήσης τους· επέκταση της μέγιστης διάρκειας των διαστημάτων απασχόλησης για τους εργαζόμενους των εταιρειών προσωρινής απασχόλησης από τους 18 στους 36 μήνες· επέκταση της μέγιστης διάρκειας της εκ περιτροπής εργασίας σε επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν οικονομικές

δυσκολίες από τους έξι στους εννέα μήνες ανά έτος· δυνατότητα μερικής απασχόλησης στις ΔΕΚΟ· κατάργηση της μισθολογικής προσαύξησης 10% για τους μερικώς απασχολούμενους που απασχολούνται πολύ λίγες ώρες· μείωση της αποζημίωσης για υπερωρίες κατά 20%· αύξηση του εβδομαδιαίου χρόνου απασχόλησης στη δημόσια διοίκηση από 37,5 σε 40 ώρες· διευκόλυνση της διευθέτησης του χρόνου εργασίας.

Τα σημαντικότερα από τα παραπάνω μέτρα είναι αφενός η διευκόλυνση των ατομικών και ομαδικών απολύσεων στον ιδιωτικό τομέα, αφετέρου η εργασιακή εφεδρεία και η προ-συνταξιοδότηση, ισοδύναμες με απόλυση, στον δημόσιο τομέα. Τα επόμενα χρόνια επίκεινται περισσότερες απολύσεις από το δημόσιο τομέα μέσω της διαδικασίας των ιδιωτικοποιήσεων. Τα μέτρα αυτά οδηγούν στη διάλυση του βασικού χαρακτηριστικού του ελληνικού μοντέλου απασχόλησης, δηλαδή της ισχυρής νομοθετικής προστασίας της απασχόλησης.

Κατάργηση των συλλογικών διαπραγματεύσεων, επέκταση της ατομικής διαπραγμάτευσης, συντριβή των συνδικάτων

Το Μνημόνιο και το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα έχουν επιφέρει τις ακόλουθες αλλαγές στο σύστημα προσδιορισμού των μισθών, με στόχο τη συντριβή των συνδικάτων, την κατάργηση των συλλογικών διαπραγματεύσεων και την επέκταση της ατομικής διαπραγμάτευσης στον ιδιωτικό τομέα:

α) Το εύρος της συλλογικής διαπραγμάτευσης για τον εθνικό κατώτατο μισθό μειώθηκε με τον καθορισμό μισθών χαμηλότερων του κατώτατου μισθού για μαθητευόμενους ηλικίας 15 έως 18 ετών και για νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας έως 25 ετών, 70% και 84% του κατώτατου μισθού αντίστοιχα.

β) Το εύρος της μεσολάβησης και της διαιτησίας έχει περιοριστεί στους βασικούς μισθούς, αποδυναμώνοντας έτσι τα συνδικάτα έναντι της αδιαλλαξίας των εργοδοτικών οργανώσεων στις διαπραγματεύσεις για άλλα θέματα.

γ) Η συλλογική διαπραγμάτευση για τους μισθούς ανεστάλη σε όλες τις ΔΕΚΟ, τους δημόσιους φορείς και τις επιχειρήσεις το 2010 και το 2011, όπου είχαν επιβληθεί περικοπές στους ονομαστικούς μισθούς βάσει νόμου. Το προσφάτως ψηφισθέν «πολυνομοσχέδιο», που τέθηκε σε ισχύ από την 1η Νοεμβρίου 2011, επέφερε ακόμα σημαντικότερες περικοπές επιβάλλοντας μισθολογικά πλαφόν για το διοικητικό προσωπικό – σύμφωνα με το νέο μισθολόγιο των δημόσιων υπαλλήλων – και καθορίζοντας το κατά κεφαλήν μηνιαίο μισθολογικό κόστος σε αυτές τις επιχειρήσεις στα 1.900 ευρώ. Εν κατακλείδι, οι συλλογικές διαπραγματεύσεις έχουν πλέον

πρακτικά πεθάνει στις ΔΕΚΟ και τις άλλες δημόσιες επιχειρήσεις, που αποτελούσαν, πριν από την κρίση, τον ισχυρότερο πυλώνα του συνδικαλιστικού κινήματος.

δ) Αναστολή μέχρι το 2012-13 της επέκτασης από τον Υπουργό Εργασίας της κάλυψης από τις κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές συλλογικές συμβάσεις σε εργαζόμενους που δεν είναι μέλη σωματείων ή απασχολούνται σε επιχειρήσεις που δεν ανήκουν σε εργοδοτικούς φορείς. Αυτό προβλέπεται ότι θα οδηγήσει πολλές επιχειρήσεις να αποσυρθούν από τις εργοδοτικές οργανώσεις, υπονομεύοντας τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και προωθώντας τις ατομικές διαπραγματεύσεις μισθών μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων.

ε) Σε περίπτωση συρροής ρυθμίσεων για ίδια θέματα, οι επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις υπερισχύουν των κλαδικών, ακόμα και αν οι προβλέψεις τους είναι λιγότερο ευνοϊκές για τον εργαζόμενο. Επίσης, οι επιχειρησιακές συμβάσεις μπορούν τώρα να υπογράφονται όχι αποκλειστικά από σωματεία, αλλά και από ενώσεις προσώπων που αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον τα τρία πέμπτα του προσωπικού της επιχείρησης, το οποίο, στις μικρές εταιρείες, μπορεί εύκολα να ενδώσει στη χειραγώγηση του εργοδότη.

Συμπεράσματα

Η κρίση δημόσιου χρέους αποτέλεσε και αποτελεί μία πρώτης τάξεως ευκαιρία για τις ισχυρές μερίδες του εγχώριου κεφαλαίου και των ξένων υποστηρικτών του, για την πλήρη αποδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων στη χώρα μας και την αποκαθήλωση των συλλογικών και ατομικών εργασιακών δικαιωμάτων, που κατακτήθηκαν μέσα από μακροχρόνιους κοινωνικούς αγώνες. Την ίδια στιγμή επιχειρείται αλλαγή στο μοντέλο απασχόλησης, με τη συρρίκνωση της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα, της προστασίας της απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα και της αυτοαπασχόλησης. Η υπονόμευση των συλλογικών διαπραγματεύσεων και η απορρύθμιση των επαγγελμάτων, σε συνθήκες μαζικής και καλπάζουσας ανεργίας, οδηγούν τους εργαζόμενους σε ατομική διαπραγμάτευση με τους εργοδότες «με την πλάτη στον τοίχο» και τους αυτοαπασχολούμενους και μικροεπιχειρηματίες στην προλεταριοποίηση.

Στο στόχαστρο των πολιτικών και μέτρων, που σφυροκοπούν το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας στη χώρα μας εδώ και ενάμισι χρόνο, βρίσκονται τα πιο προστατευμένα στρώματα της μισθωτής εργασίας, τα συνδικάτα τους και οι αυτοαπασχολούμενοι. Η πλήρης καθυπόταξή τους μεσοπρόθεσμα και η μαζική ανεργία θα συμπαρασύρουν στην πράξη τα όποια εργασιακά δικαιώματα διασωθούν «στα χαρτιά». Με αυτόν τον τρόπο, θα δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, ξένες επενδύσεις και έξοδο από την κρίση. Αυτή τουλάχιστον είναι η στρατηγική των συντακτών των Μνημονίων και των Μεσοπρόθεσμων

και των υποστηρικτών τους. Εκτός και εάν οι κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες στη χώρα μας και την Ευρώπη, σε συνδυασμό με τον συστημικό κίνδυνο που συνιστά η κατάρρευση της ευρωζώνης για την Ε.Ε. και την παγκόσμια οικονομία, βάλουν φρένο στην πορεία κοινωνικής οπισθοδρόμησης και δημιουργήσουν τις ιδεολογικές και κοινωνικο-πολιτικές προϋποθέσεις για μία αντιστροφή της σημερινής τάσης.

Βιβλιογραφία

1. Μαλικιώση-Λοίζου Μ. (1987). Συμβουλευτική-προγραμματισμός στην αγωγή του σήμερα στο σχολείο, στο σπίτι, στην κοινωνία. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, 5-6, 95-101*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
2. Κάντας Α. & Α. Χατζή (1991). *Ψυχολογία της εργασίας, Θεωρίες Επαγγελματικής Ανάπτυξης. Στοιχεία Συμβουλευτικής.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
3. Σωτηριάδου Α. (2005). *Ευκαιρίες και ανισότητες στην επιλογή επαγγέλματος κατά φύλο. Η εφαρμογή της απασχόλησης των γυναικών στα Μ.Μ.Ε-Τηλεόραση, Διδακτορική διατριβή*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
4. Κωνσταντινίδης Α. (2000). *Εκπαιδευτικές και Επαγγελματικές επιλογές των νέων: φύλο, σχολική επίδοση, κοινωνική προέλευση, Διπλωματική εργασία*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Α.Π.Θ.
5. Κασσωτάκης Μ. (1999). *Η πληροφόρηση για τις σπουδές και τα επαγγέλματα.* Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
6. Ασβεστάς Α. (2007). Ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός. *Οδηγός Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού στον τομέα της εκπαίδευσης, ΕΚΕΠ.* Αθήνα: Εκδόσεις Μαμαλάκης Ι., Α.Ε.
7. Κασσωτάκης Μ. (1986). Η προσπάθεια ανάπτυξης της μέσης τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1950-1980 και η αποτυχία της. Μια ερμηνευτική προσέγγιση. Στο Α. Καζαμίας-Μ. Κασσωτάκης (Επιμ. έκδ.), Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, (προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές, (σελ. 34) Ρέθυμνο: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Κρήτης.
8. Κρουσταλλάκης Γ. (1998). Διαπαιδαγώγηση, πορεία ζωής, θεωρία και πράξη της ζωής του νέου ανθρώπου, (Γ' εκδ.) Αθήνα: (αυτοέκδοση).
9. Δημητρόπουλος Ε. (1999). *Συμβουλευτική Προσανατολισμός. Τόμος Α'*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
10. Νόβα-Καλτσούνη, Χ., Ε. Μακρή-Μπότσαρη & Α. Τσιμπουκλή (2002). *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον. Θέματα Εφηβείας*. Πάτρα: ΕΑΠ.
11. Χαροκοπάκη, Α., Α. Αδαμοπούλου, Φ. Βλαχάκη & Σ. Τετραδάκου (2007). Προετοιμασία για την Προσέγγιση της Αγοράς Εργασίας στην Απασχόληση-Σχεδιασμός Σταδιοδρομίας και Τεχνικές Αναζήτησης Εργασίας. *Οδηγός Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού στον τομέα της Εκπαίδευσης, ΕΚΕΠ*. Αθήνα: Μαμαλάκης Ι., Α.Ε.
12. Κοσμίδου-Hardy, Χρ. & Μ. Δροσινού (2007). Δεξιότητες Συμβουλευτικής για την Εκπαίδευση:
13. Κριτική, Ολική Προσέγγιση. *Οδηγός Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού στον τομέα της Εκπαίδευσης, ΕΚΕΠ*. Αθήνα: Μαμαλάκης Ι. Α.Ε.